

B. PRĂJITURI DIN FĂINĂ DE ORZ – μάζαι

1. μάζα / μάζα „Prăjitura frământată”

Mάζα este forma attică potrivit gramaticilor Herodian¹ și Moeris², iar μάζα cea pellenă potrivit aceluiași Moeris³. Există atestată și o formă dialectală megariană μάδα⁴.

Deși nu este posibilă definirea acestei prăjituri într-un singur fel, cele mai multe surse o descriu drept un fel de preparat din făină de orz amestecată cu ulei și apă. Rețeta a variat însă și s-a diversificat foarte mult de-a lungul timpului⁵. În același timp μάζα ajunge să denumească, mai ales în textele tehnice, orice amestec asemănător compoziției prăjiturii.

Numele μάζα este un derivat cu sufixul -γα din radicalul verbului μαγῆναι, cu prezentul μάσσω, „a frământa”. Etimologia era intuită încă din antichitate, dovadă expresia folosită de către Archiloch μάζα μεμαγμένη (Archil. *fr.* 2). Cantitatea lungă a lui α din radical nu este explicată⁶, iar ipoteza unui împrumut semitic, propusă cândva, nu mai este acceptată azi⁷.

Cuvântul a fost împrumutat în latină sub două forme: începând cu secolul al III-lea a. *massa* „bloc, bucată, masă” cu numeroase atestări, fără sens culinar, evoluând diferit de originalul grecesc și având proprii derivați⁸. Sfântul Hieronim îl folosește astfel în traducerea *Bibliei* pentru a reda gr. μάζα sau termenul ebraic corespunzător. Textul grecesc (LXX *Bel* 27, 3) καὶ ἐποίησε μάζαν καὶ ἐνέβαλεν εἰς τὸ στόμα τοῦ δράκοντος a fost tradus în *Vulgata* (Vulg. *Dan.* 14, 26) *fecitque massas, et dedit in os draconis*. Mάζα a fost însă și transliterat în latină cu forma *maza*⁹, cu același sens culinar ca în greacă, începând cu secolul I a., așa cum o dovedesc un vers din poemul cinegetic a lui Grattius Faliscus (Grat. 307) și o versiune latină din *Synopsis* a medicului Oribasius (Orib. *Syn.* 4, 22 Aa p. 24, 5).

În neogreacă μάζα s-a moștenit deopotrivă cu sensul de „aluat” și „masă”, de unde și adverbul μαζί „împreună”.

Frecvența numelui acestei prăjituri a dus și la crearea unui număr considerabil de compuși și derivați de la μάζα. Astfel, există zece **compuși** în care μάζα este prim element:

1. μάζαγόςας „persoană nemulțumită de o prăjitură μάζα” (Hsch. *s.u.*)
2. μάζαγρέτας „cerșetor de μάζα”, termen doric (Aristias 3 *ap.* Ath. 686a; Eust. *Od.* 2, 62, 21)
3. μάζοβόλιον „platou de servit prăjituri μάζαι” (Apollon. *Lex. s.u.* οὔλοχύτας)
4. μάζονόμον (= μάζοβόλιον) (Harmod. 1 *ap.* Ath. 149a; *IG* 7, 3498, 8, 50 (Orop.); *OGI* 214, 50 (sec. III, Didyma)). Termenul a fost împrumut în latină cu forma *mazonomum* cu același sens (Var. *R.* 3, 4, 3; Hor. *Sat.* 2, 8, 86; Porph. *in. Hor. ad loc.*; Nemes. *auc.* 17).
5. μάζονόμος (= μάζοβόλιον) (*POxy.* 1449, 58, 60 sec. III p.)
6. μάζονόμιον (= μάζοβόλιον) (Callix. 2; Poll. 6, 87; Hsch. *s.u.*)
7. μάζονομείον (= μάζοβόλιον) (Ar. *Fr.* 417, 1; Pl. Com. 162, 1; *SEG* 29, 146b, 2, 5 (Attica, sec. IV a.); Mich. Ps. *Poem.* 6, 436; Phot. *Lex.* 517, 13; Hsch. *s.u.*; Suid. *s.u.* *EM s.u.*)

¹ V. Hdn. Gr. 2, 937.

² V. Moer. 203, 10.

³ V. Moer. 203, 10 μάζαν προπερισπωμένως καὶ μακρῶς Ἀπτικοί, βαρυτόνως καὶ βραχέως Ἕλληνες.

⁴ V. Ar. *Ach.* 732, 835 și Suid. *s.u.*

⁵ W. G. Arnott compară μάζα cu mâncarea tibetană *tsampa* (W. G. Arnott, *Alexis: the fragments. A commentary* (Cambridge: Cambridge University Press), 1996).

⁶ Cf. G. Björck, *Das Alpha impurum und die tragische Kunstsprache*, Uppsala, 1950, p. 44.

⁷ Cf. P. Chantraine în *DELG s.u.*

⁸ Cf. M. Leumann, *Mélanges Marouzeau* (1948), p. 380 sq.

⁹ V. *maza* III, B, 24.

8. μαζοπέπτης „brutar de prăjituri μάζαι” (Hsch. *s.u.*)
9. μαζοφάγος „mâncător de μάζαι” (Hp. *Morb.* 2, 48; Porph. *Abst.* 1, 47, 15; Jul. *Or.* 16, 33)
10. μαζοφορίς (= μαζοβόλιον) (Hsch. *s.u.*)

Există un singur compus în care μάζα este al doilea element:

1. δλόμαζος „cu toată masa sa, complet” (Heron. *Stereom.* 1, 59, 1 și 60, 1)

Dintre **derivații** lui μάζα cei mai mulți păstrează sensul culinar al cuvântului. Astfel, există două forme de diminutiv:

1. μαζίον (Phryn. *Com.* 61 *ap.* Ath. 59c; Philem. Ath. 646c; Hsch. *s.u.*; *Gp.* 20, 33; în limbaj medical același cuvânt denumește un supozitor (Hp. *Mul.* 78, 61; Dsc. *Eup.* 1, 204, 2; Orib. *Syn.* 9, 17, 18)
2. μαζίσκη (Ar. *Eq.* 1105 și 1166; *Sch. in Ar. Eq.* 1166, 1; Suid. *s.u.*)

- doi termeni tehnici târzii, μαζύς și μαζύγιον, utilizați în tratatele de alchimie cu sensul de „amalgam” (Zos. *Alch.* 2, 216, 19-22).

- trei forme adjectivale:

1. μαζεινός „de tip μάζα” (despre prăjitura βοῦς la Hsch. *s.u.*)
2. μαζηρός „care servește pentru μάζα” (Poll. 10, 84)
3. μαζοποιός „care face prăjituri μάζαι”, (*Gloss.*)

- o formă arcadiană de nom. pl. μαζῶνες cu sensul de „participanți la cultul lui Dionisos la Phigalea” (Harmod. 1 *ap.* Ath. 149b; *IG* 5, 2, 178)

- patru verbe denominative:

1. μαζάω „a frământa o prăjitură μάζα” (*BGU* 1026, XXII 20 (sec. IV p.), Hsch. *s.u.*, Suid. *s.u.*)
2. ὑπερμαζάω „a fi umplut cu prăjituri μάζαι” (Ath. 663b; Alciph. 1, 18 etc; metaforic la Luc. *Nau.* 15, 20; *D.C.* 57, 22) sau cu sensul lui μαζάω (Suid. *s.u.*)
3. μαζόω „a aglomera” (Anon. *Alch.* 333, 17)
4. μαζοποιέω „a face prăjituri μάζαι” (Eust. *Od.* 2, 81, 20; *Sch. in Hom. Od.* 14, 429, 7; Chrys. *In synax.* 436, 6, 6)

Cea mai veche atestare a numelui prăjiturii μάζα datează din secolele VIII-VII a. În *Munci și zile* Hesiod vorbește despre un produs culinar prin excelență pastoral numit ἀμολγαίη μάζα, un tip de prăjitură cu lapte¹: (Hes. *Op.* 590) μάζά τ' ἀμολγαίη γάλα τ' αἰγῶν σβενημενάων. Se observă că, încă de la prima atestare, substantivul μάζα putea fi determinat de un adjectiv, în cazul de față ἀμολγαίη, care preciza sortimentul prăjiturii. În timp acest adjectiv devine numele prăjiturii.

În secolul al VII-lea a. un fragment din liricul Archiloch atestă sintagma (Archil. 2, 1) μάζα μεμαγμένη „prăjitură gata frământată”, o figură etimologică, care dovedește că anticii conștientizau relația dintre substantiv și verbul μάσσω „a frământa”. Mai mulți autori vor relua apoi cuvintele poetului, devenite proverbiale, echivalându-le cu (Suid. *s.u.* μάζα μεμαγμένη) ἐπὶ τῶν ἐτοιμῶν ἀγαθῶν, indicând lucrurile bune gata făcute.

În secolul al VI-lea a. μάζα apare într-un fragment din iambograful Hipponax alături de smochine uscate și brânză, într-un posibil ritual expiator: (Hippon. *fr.* 8, 1 West) κἀφῆι παρέξειν ἰσχάδας τε καὶ μάζαν / καὶ τυρόν, οἶον ἐσθίουσι φαρμακοί. Aceasta ar putea fi o indicație că, cel puțin în perioada arhaică, μάζα avea, alături de πέμμα și πόπανον, un rol

¹ *V. ἀμολγαία* II, B, 2.

în ceremonialul de sacrificiu. Lexiconul lui Hesychios atestă un tip al prăjiturii sacrificiale βούς „boul”, pe care îl caracterizează drept μαζεινός „de tip μάζα”, fiind o dovadă în același sens. În aceeași perioadă cu Hipponax istoricul Hecataios din Milet, descriind un banchet arcadian, definea μάζα, potrivit unui fragment păstrat de către Athenaios (Ath. 148f), drept „carne de porc”: (Hecat. *fr.* 1a, F. 9, 2) μάζας ἕνα κρέα. Nimeni nu mai atestă acest sens al cuvântului¹, fiind probabil unul local, arcadian.

Din piesa *Agamemnon* a lui Eschil reiese că μάζα era o mâncare a sclavilor. Clitemnestra spune despre fiul Alcmeniei că a trebuit să se mulțumească cu o astfel de prăjitură (A. *Ag.* 1041) δουλίας μάζης βία.

Secolul al V-lea a. este perioada în care numele prăjiturii μάζα devine prezent în aproape toate genurile literare. În tragedie, după Eschil, într-un fragment din Sofocle o asemenea prăjitură apare dăruită muritorilor și caracterizată drept „cea mult dorită” (S. *fr.* 754, 2) ποθεινήν μάζαν, pasaj imitat mai târziu de către comediograful Antiphanes (*u. infra*). Într-un alt fragment din piesa *Lebăda* (Κύκνος) a tragediografului Achaeus o μάζα apare mai de preț pentru un om înfometat decât aurul sau fildeșul (Achaes. *fr.* 25, 1) πεινῶντι δ' ἀνδρὶ μάζα τιμιώτερα / χρυσοῦ τε κάλέφαντος.

Istoricii folosesc termenul μάζα pentru a denumi realități culinare ale unor populații străine. Herodot utilizează cuvântul pentru a desemna un fel de „aluat”, atunci când descrie obiceiul unor triburi babiloniene, care-și fac din pește bine mărunțit o pastă, pe care o modelează sub forma unei μάζα (Hdt. 1, 200). Cu un sens asemănător îl atestă și istoricul Ctesias, care, într-un fragment conservat de către Stephanos din Bizanț (St. Byz. *s.u.* Δυρβαῖοι), vorbește despre o populație din Bactriana și India care se hrănea cu o μάζα preparată din verdețuri (Ctes. 3c, F. 11, 10). Xenophon folosește în *Kyroupaideia* aceeași sintagmă folosită mai demult de către Archiloch, cu precizarea frământării cu apă a prăjiturii: (X. *Cyr.* 6, 2, 28) ὕδατι μάζα μεμαγμένη².

Cele mai variate contexte, în care apare numele prăjiturii, provin însă de la comediografii secolului al V-lea a. Nu puține sunt pasajele în care Aristofan vorbește despre μάζα. În *Cavalerii* (Ἰππῆς) este atestată aceeași sintagmă, ca la Archiloch și Xenophon, μάζα μεμαγμένη, cu precizarea dată de context că era un produs culinar laconian (Ar. *Eq.* 55). În *Adunarea Femeilor* μάζα intră într-o serie de mâncăruri care urmează să asigure bunăstarea comunității, după ce va fi reușit revoluția „socialistă” condusă de către Praxagora (*id. Ec.* 606)³. Aceeași imagine de produs culinar popular reiese din alte două pasaje ale aceleiași piese, unde fie un personaj este amenințat că i se va lua „μάζα” de la gură (*ibid.* 665), fie un „purtător de μάζα” este adus în fața oamenilor pentru a le împărți prăjitura (*ibid.* v. 851).

În *Viespile* apare un tip de μάζα numit φυστή⁴. Philocleon își amintește de felul cum îl primește acasă soția atunci când vine cu salariul: plină de bunăvoință i se așează alături, îi servește o „prăjitură-sufleu” (μάζα φυστή) și-l îndeamnă s-o mănânce (Ar. *V.* 610-12). Scolia la acest vers explică compoziția prăjiturii: din făină de orz și vin: (Sch. in Ar. *V.* 610) ἡ ἐξ ἀλφίτου καὶ οἴνου κατασκευασμένην.

În piesa *Pacea* cărăbușul care urmează să-l ducă pe Trigeu în cer este hrănit cu μάζα, preparată în context din excremente; textul sugerează în același timp că era un aliment foarte apreciat (*id. Pax* v. 1; 3; 4). Această folosire dovedește că μάζα începea deja să ia sensul oricărui amestec asemănător cu o prăjitură. Dintr-o comparație din aceeași piesă reiese că μάζα avea o compoziție bine legată (πυκνόν) (*ibid.* v. 27-8 și v. 565) și era diferită de pâine (ἄρτος), ambele produse fiind în opoziție cu cele însirocate (*ibid.* v. 853). În pasajul citat

¹ Nici dicționarele moderne nu înregistrează această definiție *s.u.* μάζα.

² Cf. de asemenea X. *Cyr.* 1, 2, 11.

³ Cf. J. Taillardat, *Images d' Aristophane* § 166, n. 2.

⁴ *V. φυστή* II, B, 33.

anterior Hermes asociază mulțimea bucuroasă a țăranilor, care au recuperat Pacea, cu o astfel de plăcintă *μάζα*: (*Pax* 564-5) ὡς καλὸν τὸ στίφος αὐτῶν φαίνεται / καὶ πυκνὸν καὶ γοργὸν ὥσπερ μάζα καὶ πανδαισία¹. Comparația este insolită și se realizează printr-o zeugma intraductibilă: mai logică ar fi fost construcția πυκνὸν ὥσπερ μάζα καὶ πανδαισία.²

Din *Broaștele* (Βάτραχοι) *μάζα* apare ca mâncarea obișnuită a marinarilor, cu referire însă la epoca mai veche în care trăia Eschil (*id. Ra.* 1073). În *Ploutos* *μάζα* este considerată alături de dulciuri (τραγήματα), plăcinte (πλακοῦντες), smochine uscate (ισχάδες) și un fel de supă sau piure de linte (φακῆ) unul dintre alimentele de preț (*id. Pl.* v. 192), iar dintr-un alt pasaj reiese că acestea i se opuneau, din punct de vedere al calității, frunzele uscate de gulie (*ibid.* v. 544)³.

Contemporanii lui Aristofan îmbogățesc varietatea contextelor în care este atestată *μάζα*. Aceeași asociere ca la Aristofan cu plăcințele și smochine uscate apare și într-un fragment din piesa *Pacea* (Εἰρήνη) a lui Theopomp Comicul: (Theopomp. Com. 11, 1 Kock) *μάζαι*, πλακοῦντες, ισχάδες⁴. Într-un fragment din comedia *Fiarele* (Θηρία) a lui Crates, unde este închipuită o masă în care alimentele se gătesc singure la o simplă comandă, *μάζα* primește ordinul „să crească” (ἀνάβαινε, Crates Com. fr. 14, 8 Kock), indicând un aluat preparat în cuptor. De asemenea, din câteva versuri păstrate din comedia *Bogații* (Πλοῦτοι) a lui Cratinos aflăm că, în vechime, pe vremea lui Kronos, oamenii „jucau arșice cu pâinile, iar prăjiturile *μάζαι* bine coapte, preparate în insula Aighina, erau aruncate prin palestre”: (Cratin. fr. 165, 2-3 Kock) τοῖς ἄρτοις ἠστραγάλιζον, μάζαι δ' ἐν ταῖς παλαίστραις / Αἰγινᾶι κατεβέβληντο δρυπεπεῖς. O scenă similară de paradis pierdut⁵ apare și în comedia *Amfictionii* (Ἀμφικτυόνες) a lui Telecleides, unde se prezintă viața de la începuturile lumii, când vinul curgea prin albiile râurilor, iar prăjiturile *μάζαι* și pâinile se luptau între ele care să intre mai repede în gura oamenilor: (Telecl. fr. 1, 4-5 Kock) οἴνω γὰρ ἅπασ' ἔρρει χαράδα, μάζαι δ' ἄρτοις ἐμάχοντο / περὶ τοῖς στόμασιν τῶν ἀνθρώπων.⁶ Dintr-un fragment din piesa *Dionysos* (Διώνυσος) a lui Eupolis înțelegem că tăierea unei *μάζα*, comparată cu cea a unei prepelițe, trimitea la un joc pe nume ὤμιλλα, care consta în aruncarea unor nuci sau a unor sâmburi într-un cerc. Legătura dintre cele două acțiuni rămâne însă misterioasă (Eup. fr. 250, 3 Kock)⁷. Pe urmele lui Crates și Cratinos, comediograful Metagenes imaginează în piesa *Locuitorii din Thourioi în urmărirea perșilor* (Θουριοπέρσαι) un banchet în care râul Krathis din Achaia aduce cu sine direct pe masă niște *μάζαι* de mari dimensiuni gata frământate: (Metag. fr. 6, 2 Kock) μάζας μεγίστας αὐτόματος μεμαγμένας. Același fragment atestă în continuare, poate ca o reluare a termenului general *μάζα*, numele prăjiturilor *ναστός*⁸ și *ταγηνίας*⁹. Dimpotrivă, într-un fragment din comediograful Poliochos, un tip de *μάζα* frământată are mici dimensiuni și este de culoare neagră: (Polioch. fr. 2, 1-2 Kock) μεμαγμένην / μικρὰν μελαγχρῆ μάζαν. Culoarea neagră trebuie să fi trimis la un sortiment aparte¹⁰, din moment ce, în aceeași

¹ Πανδαισία pare să denumească un banchet la care comensii nu-și aduceau de acasă mâncarea, așa cum se obișnuia în Grecia, ci stăpânul casei punea la dispoziție toate cele necesare festinului (*cf.* Herod. 5, 20).

² *Cf.* J. Taillardat, *ibid.* p. 380.

³ *Cf.* și Ar. Fr. 631, 1 Edmonds.

⁴ *Cf.* Hegesand. fr. 43, 3.

⁵ V. H. C. Baldry, *The Idler's Paradise in Attic Comedy*, în *Greece & Rome*, Vol. 22, No. 65, 1953, pp. 49-60.

⁶ *Cf.* Telecl. fr. 38, 2 Kock, în care se vorbește despre niște δρυπεπεῖς *μάζαι*, „prăjituri coapte”, expresie atestată și la Cratin. fr. 165, 2 Kock.

⁷ *Cf.* pentru *μάζα* la Eupolis și un fragment din piesa *Paraziții* (Κόλακες) (Eup. fr. 159, 12 Kock).

⁸ V. ναστός II, A, a, 34.

⁹ V. ταγηνίας II, A, a, 47.

¹⁰ *Cf. infra* Antiph. fr. 135, 3 Kock.

perioadă, în poemul *Banchetul* (Δέλπνον) al lui Philoxenos μάζαι sunt numite „albe ca neaua”: (Philox. b.6) μάζας χιονόχρους.

În piesa *Cei ce-și câștigă hrana de pe urma muncii propriilor mâini* (Χειρογάστορες) comedialografal Nicophon acumulează în trei versuri nu mai puțin de douăsprezece nume de produse de patiserie, printre care și μάζα (Nicopho fr. 15, 1 Kock). De asemenea, într-un fragment din comedia *Persii* (Πέρσαι) a lui Pherecrates este descrisă o scenă de banchet cu accente fanteziste, unde râuri de sos negru (probabil din cauza piperului) apar scurgându-se peste prăjiturile „Ahile”: (Pherecr. fr. 1, 3-5 Meineke ap. Ath. 269d) Ἀχιλλεῖοις μάζαις. Este semnificativ faptul că μάζα determină aici un nume particular de prăjitură, τὸ Ἀχιλλεῖον¹, tendință remarcată încă de la prima atestare la Hesiod a lui μάζα. În sfârșit, în piesa *Sărbătorile* (Ἑορταί) a lui Platon Comicul μάζα apare alături de παροψίς² (Pl. Com. 33, 1 Kock), despre care gramaticii de mai târziu (Moeris și Orus) spun că este tot un tip de prăjitură μάζα³.

Pentru medici μάζα era un aliment indicat sau interzis în diverse afecțiuni. Hippocrates are numeroase referiri la el. Fiind de o consistență în general moale, îl recomandă în special bolnavilor cu probleme de deglutiție. Ține de asemenea să sublinieze, de numeroase ori, că prăjitura μάζα este diferită de pâine (ἄρτος), cea dintâi fiind preparată din orz (κριθή) (Hp. PM 3, 29), în timp ce ἄρτος, din făină de grâu⁴. Tot el este cel care atestă formula (Hp. Int. 20, 7) ψαιστή μάζα, un tip de prăjitură fărâmicioasă⁵, preparată din orz, miere și ulei, care mai târziu va deveni o prăjitură sacrificială (πόπανον).

Opoziția dintre μάζα și ἄρτος apare și în *Statul* lui Platon (Pl. R. 372b3)⁶. În cetatea ideală oamenii urmau să producă numai făină de orz (ἄλφιτον) și de grâu (ἄλευρον), din cea dintâi preparând „prăjituri grozave” (μάζας γενναίας), din a doua, pâine. Democrit vorbește despre aceleași prăjituri ca despre unele foarte dulci (Democr. 246).

În secolul al IV-lea a. reprezentanții Comediei Noi atestă în continuare numele prăjiturii. În piesa *Băutoarea de mandragoră*⁷ (Μανδραγοριζομένη) a lui Alexis dorința unor personaje este ca μάζα să iasă cât mai albă: (Alex. fr. 141, 7 Kock) γλιχόμεθα μὲν τὴν μάζαν ἵνα λευκῆ παρῆ, în timp ce într-un fragment din *Olynthia* (Ολυνθία) doi săraci se plâng că au parte împreună de o μάζα mică: (id. fr. 162, 5-6 Kock) συγκοινωνοῦμεν / μάζης μικρᾶς. Antiphanes parodiază în piesa *Cel ce trăiește la țară* (Ἀγροῖκος) o sintagmă pe care o împrumută de la Sofocle: ποθεινὴ μάζα „prăjitură dorită” (Antiph. fr. 1, 2 Kock). Într-un alt fragment din același autor apare un tip de μάζα ingenios construită, cu un fel de palisadă de jur împrejur din paie: (id. fr. 226-7, 1-2 Kock) μάζα κεχαρακωμένη ἀχύροις. Antiphanes atestă și el, precum în secolul al V-lea a. Poliochos⁸, un tip de μάζα de culoarea neagră (id. fr. fr. 135, 3 Kock) într-un fragment din piesa *Sacul* (Κώρυκος). Eubulos folosește metafora μάζα χαριτοβλέφαρος „prăjitură cu genele grațioase”, adică „care-ți face cu ochiul”, apetisantă (Eub. fr. 112, 4 Kock)⁹.

În aceeași perioadă o *Idilă* a lui Theocrit vorbește despre un pugilist pe nume Aigon, vestit pentru că era în stare să mănânce deodată optzeci de prăjituri μάζαι (Theoc. 4, 34). La Callimach μάζα apare deja distinctă de prăjitura ψαιστό, în timp ce la Hippocrates cele două cuvinte denumeau același produs culinar (Call. 195, 7)¹⁰. Aceeași distincție apare și la doi

¹ V. a. Ἀχιλλεῖαι / τὸ Ἀχιλλεῖον / ἡ Ἀχιλλεῖα II, B, 8.

² Cf. Pherecr. fr. 147 Kock; Ar. fr. 187; X. Cyr. 1, 3, 4.

³ Cf. παροψίς II, B, 25.

⁴ Cf. Hp. PM 8, 13; *ibid.* 14, 35; *Salubr.* 1, 8; *Int.* 12, 67, etc.

⁵ V. ψαιστή II, B, 34.

⁶ Cf. de asemenea Lys. *And.* 1, 5.

⁷ Plantă erbacee cu efect soporific.

⁸ Cf. *supra* Polioch. fr. 2, 1-2 Kock.

⁹ Tot în cadrul comediei noi μάζα este atestată și la Diphilos (Diph. fr. 60, 7 Kock).

¹⁰ Cf. la Callimach o atestare a cuvântului și într-un fragment: Call. fr. 407, 171.

istorici contemporani, Theopomp (Theopomp. Hist. 115, F. 274a3 și b4) și Lycus (Lycus *fr.* 5, 5), dovedind autonomizarea celor doi termeni.

Aristotel consacră un întreg capitol făinii de orz și prăjiturii *μάζα* sub titlul "Όσα περι ἄλφιστα καὶ μάζαν καὶ τὰ ὅμοια (Arist. *Pr.* 927a10 *sqq.*), analizând în detaliu diferite rețete și dovedind, în același timp, importanța pe care o căpătase prăjitura în alimentația epocii¹.

În secolul al III-lea a. distincția dintre *μάζα* și *ψαιστό* este atestată și la paradoxograful Antigonos (Antig. *Mirab.* 173, 1, 3). Medicul Erasistratos, continuând tradiția lui Hippocrates, vorbește despre uscăciunea unei asemenea prăjituri, opunând-o alimentelor însiroplate (Erasistr. *fr.* 259, 5). Istoricul Harmodios folosește într-un fragment din lucrarea *Περὶ τῶν κατὰ Φιγάλειαν νομίμων*, păstrat de către Athenaios, expresia *φυστὴ μάζα*, care apărea și la Aristofan (Ar. *V.* 610-12). O astfel de prăjitură era servită în pritaneu împreună cu brânză: (Harmod. *fr.* 1a11 *ap.* Ath. 149a) *τυρὸς καὶ φυστὴ μάζα νόμου χάριν ἐπὶ χαλκῶν κανῶν*. Același autor face distincție, ca și predecesorii săi, între *μάζα* și *ἄρτος* (*id. fr.* 1a21).²

Secolul al III-lea a. este și perioada în care textele sacre începeau să fie traduse în greacă în *Septuaginta*. Aici *μάζα* este folosit de traducători cu sensul de „masă”, „bol”, așa cum o dovedește un pasaj din cartea *Bel*: (LXX *Bel* 27, 3) *καὶ ἐποίησε μάζαν καὶ ἐνέβαλεν εἰς τὸ στόμα τοῦ δράκοντος*. Această utilizare trebuie să-și aibă explicația în originalul ebraic.

În aceeași epocă gramaticul Aristophanes din Bizanț este cel dintâi care oferă o informație de natură etimologică, punând în legătură numele prăjiturii *μαγίς*³ cu *μάζα*: (Ar. Byz. *fr.* 52, 1) *μαγίς ἀπὸ τῆς μάζης*. Chiar dacă *μαγίς* nu este un derivat de la *μάζα*, așa cum sugerează gramaticul, ambele cuvinte provin din radicalul verbului *μάσσω* „a frământa”.

În secolul al II-lea a. numai doi autori atestă numele prăjiturii. Gramaticul Apollodoros enunță într-un fragment din *Etimologicele* legătura lui *μάζα* cu verbul de origine: (Apollod. 190, 4) *ἀπὸ τοῦ μασᾶσθαι [...] ἢ μάζα*. În aceeași perioadă istoricul Molpis definește numele unui banchet lacedemonian, pe nume *κοπίς* „cuțit”, drept reunirea mai multor alimente, printre care *μάζα*, *ἄρτος* „pâine” și *τράγημα* „desert”, semn că fiecare termen avea o semnificație aparte (Molpis *fr.* 1, 4).

Începând cu secolul I a. sub numele *μάζα* se poate afla de fapt un produs străin. Dionis din Halicarnas, vorbind despre realități romane, atestă formula (D.H. 2, 23, 5) *ἀλφίτων μάζας καὶ πόπανα*. Precizarea „din făină de orz” dovedește că la această dată rețetele deveniseră mult mai variate, acceptându-se în compoziție și făina de grâu. Pe de altă parte trebuie observată distincția față de prăjiturile sacrificiale, numite *πόπανα*. Nu în ultimul rând, atât *μάζα*, cât și *πόπανον*, traduc aici probabil nume de prăjituri romane, cea dintâi fiind un tip de *placenta*⁴, iar a doua, unul de *libum*⁵. Strabon vorbește despre un tip de *μάζα* preparată preparată la mezi din mere uscate (Str. 11, 13, 11). Atestă, de asemenea, o rețetă cu multă miere și susan, ingredientele obișnuite ale prăjiturilor în antichitate (*id.* 15, 1, 61), dar și un tip mai puțin obișnuit, preparat din bucăți de pește tăiate mărunț (*id.* 16, 4, 13); face de asemenea distincție între *ἄρτος* și *μάζα* (*id.* 15, 3, 18)⁶.

Din această perioadă datează și un fragment din gramaticul Trypho, conservat de Athenaios (Ath. 114e), care cuprinde un catalog al tipurilor de *μάζαι* ateniene. Nu era

¹ Cf. Arist. *Mir.* 841b8; în aceeași epocă mai pot fi aduse în discuție fragmente din Philet. 10, 2; Lyc. *Alex.* 608; Dicaearch. 72, 4; Epicur. *Ep.* 131, 1.

² Cf. în aceeași perioadă Demetr. *Gr. fr.* 10, 4; Eratosth. 397, 1, 27.

³ *V. μαγίς* II, B, 21.

⁴ *V. placenta* III, B, 1.

⁵ *V. libum* III, A, 1.

⁶ Cf. în aceeași perioadă D.S. 12, 10, 5.

singurul autor care întocmea o asemenea listă, ci, potrivit lui Athenaios, mulți alții se ocupaseră de același subiect. Aceasta este o dovadă că numărul tipurilor de prăjituri ajunsese foarte mare și se simțea nevoia unei ordonări a numelor lor. Trypho menționează nouă tipuri de μάζαι: (Trypho *fr.* 19, 3) αἱ Ἀχιλλεῖαι / ἀχιλλεῖον, βήρηξ, θριδακίνη, καρδαμάλη, κρίνον, μελιτοῦττα, οἰνοῦττα, τολύπη, φυστῆ. Informațiile date de către el sunt confirmate și de alți autori.

În epocă, Philon Iudeul vorbește despre un tip de μάζα foarte frugală: εὐτελεστάτη μάζα (Ph. *Som.* 2, 48, 2), iar gramaticul Philoxenos pune în legătură, prin etimologie populară, numele sânelui μαστός / μαζός cu cel al prăjiturii, plecând de la dorința copilului de a ajunge și la unul și la cealaltă (Philox. *Gramm. fr.* 146, 3)¹.

Tendențele secolului I a. sunt confirmate de autorii secolului I p. Plutarch se referă la o prăjitură romană atunci când scrie în *Viața lui Crassus* despre un tip de μάζα oferit la înmormântare, probabil un tip de *libum*. (Plu. *Crass.* 19, 6, 3)². Pe urmele lui Strabon, Arrian vorbește în *Istoria Indiei* despre o populație numită Ἰχθυοφάγοι „mâncători de pește”, care-și preparau μάζα din pește uscat (Arr. *Ind.* 29, 12).

Așa cum atesta deja un text din *Septuaginta*, μάζα ajunsese să însemne și o „masă” de un material oarecare. O dovedește și un text din *Antichitățile Iudaice* ale lui Flavius Iosephus, unde este folosită sintagma μάζα χρυσοῦ „cantitate de aur” (J. *AJ* 5, 33, 2). Același autor atestă însă și sensul de prăjitură al cuvântului în formula μάζαν κριθίνην „prăjitură de orz” (*ibid.* 5, 219, 4 *sq.*), dovedind polisemantismul termenului. Sensul de „masă” apare în aceeași perioadă și la istoricul Appian în formula μάζας ἐκ μολύβδου „bucăți de plumb” (App. *BC* 1, 6, 44) și în mai multe atestări ale medicului Dioscorides, la care termenul poate denumi orice amestec de diverse ingrediente³. Textele de alchimie din diverse perioade vor folosi sensul de „masă”, „bol” sau „amalgam” al lui μάζα⁴.

Tot în secolul I p. gramaticul și medicul Erotianos definește μάζα drept un tip de aluat făcut din făină de orz (Erot. 95, 10 φύραμα ἐξ ἀλφίτου γινόμενον), subliniindu-i calitățile hrănitoare în combinație cu diferite amestecuri de miere și oțet, vin și oțet sau apă și miere⁵.

Din secolul al II-lea p. μάζα devine termenul obișnuit de definire pentru o varietate întreagă de sortimente de prăjituri. La Athenaios termenul este omniprezent. El nu este însă original și nu poate fi o sursă pentru epoca în care trăiește. Este însă o mină de informații pentru mulți dintre autorii care l-au precedat și care nu ne mai sunt cunoscuți decât prin intermediul lui. Îl citează, de exemplu, pe gramaticul Trypho în cartea a III-a din *Deipnosophistai*, unde sunt enumerate sortimentele ateniene de μάζαι (Ath. 114f-115a).

Gramaticii sunt adesea cei care oferă informații prețioase, păstrând sensuri ale cuvintelor dispărute o dată cu textele în care apăreau. Gramaticul Pollux definește drept tipuri de μάζα patruzece nume, unele dintre ele hapaxuri: (Poll. 6, 75 *sqq.*) ἀμφιφῶν, ἀνεμῶνη, ἀνθεμα, βήρηξ, δανδαλῖς, διάκονον, ἐφίερος, θριδακίνη, καρδάμη, καρδαμάλη, λωλώ, οἰνοῦττα, τριπτῆ, ὑγίεια, φύστη.⁶ Retorul Eudemos (Eudem. 170, 33) caracterizează cu același cuvânt παλάθη. Gramaticul Pausanias vorbește numai despre două: Ἀχιλλεῖα (Paus. Gr. 181, 1) și μαγίς (*id.* 3, 1)⁷. Într-un alt fragment pare că pune în legătură, prin etimologie populară, numele bucătarului, μάγειρος, (care n-are nici o legătură cu μάσσω „a frământa”) cu cel al prăjiturii: (*id.* 2, 1) μάγειρος· ὁ τὰς μάζας μερίζων „cel ce taie prăjiturile”. Atestă, de asemenea, o expresie frazeologică care conține numele prăjiturii: (*id.* 13, 1)

¹ Cf. *id. fr.* 237, 3.

² Pentru alte contexte unde este atestat μάζα la Plutarh cf. Plu. *Agis* 34, 5, 3 și 37, 7, 1; *id. M.* 230e10; *id. M.* 635d5; *id. M.* 1010c9; *id. M.* 77f8; *id. M.* 1010c11.

³ Cf. Dsc. 1, 33, 1; *id.* 5, 54, 1; *id.* 5, 79, 2; *id.* 2, 103, 1.

⁴ Cf. ἀνέκλειπτος μάζα *PHolm.* 2, 17; *Fr. Alch.* 7, 1 *sqq.*; Mich. *G. Ann.* 304, 9.

⁵ Cf. în aceeași perioadă D. Chr. *Or.* 6, 12, 5; *ibid.* 7, 17, 5; *ibid.* 32, 59, 5; Ap. Tyn. *Ep.* 84, 2.

⁶ *V. s.u.* pentru fiecare dintre ele.

⁷ Cf. de asemenea *id.* 15, 1. Despre relația μάζα-μαγίς *u.* în aceeași perioadă și Ael. Dion. 26, 7.

λευκεῖν μᾶζαν φυρῶ σοι „a-ți plămădi o prăjitură μᾶζα albă”, care ar fi însemnat „a face mari promisiuni cuiva” (*ibid.* παροιμία ἐπὶ τῶν μεγάλα ὑπισχνουμένων)¹. Aceeași definiție este dată expresiei și de către gramaticul Diogenianos (Diogenian. 6, 12, 1), care atestă alte două enunțuri ce conțin numele produsului: (*id.* 3, 21, 1) μεμαγμένη μᾶζα „prăjitură μᾶζα gata plămădită” (expresie folosită încă de la Archiloch), despre lucrurile bune gata făcute (*ibid.* ἐπὶ τῶν ἐτοίμων ἀγαθῶν) și (*id.* 1, 4, 1) ἀγαθὴ καὶ μᾶζα μετ’ ἄρτου „e bună și μᾶζα după pâine”, probabil despre cei ce fac lucrurile mai târziu decât ar trebui (*ibid.* ἢ παροιμία ἐπὶ τῶν ἐκ δευτέρου τισὶ διδόντων τάττεται). Această ultimă expresie este confirmată, în aceeași perioadă, și de către sofistul Zenobios (Zenob. 1, 12, 1), care adaugă un vers ce-l conține pe μᾶζα, devenit proverbial: μέτρω ὕδωρ πίνοντες, ἀμετρὶ δὲ μᾶζαν ἔδοντες „a bea apă cu măsură, dar a mânca prăjitură μᾶζα fără măsură”, pus pe seama răspunsului unui oracol adresat sibaților.

În epocă gramaticul Moeris vorbește despre forma μᾶζα ca despre una attică, iar despre μάζα ca fiind panelenă (Moer. 203, 10). Tot el definește παροψίς drept un tip de μᾶζα attică, în timp ce același cuvânt denumea o „tavă” în restul dialectelor (*id.* 206, 14); φυστή poate fi, potrivit aceluiași autor, și un sortiment de μᾶζα (*id.* 211, 31). Despre φυστή-μᾶζα vorbește și gramaticul Herodian definind-o drept un amestec de făină de orz și vin (Hdn. Gr. Pros. 3, 1, 344). Tot el glosează ψάκτα (*id.* 3, 2, 608) și βήρηξ (*id.* 3, 2, 481) drept tipuri de μᾶζα².

Medicul Galenos, pe urmele lui Hippocrates, consacră un întreg capitol rețetelor de μᾶζα în tratatul *De alimentorum facultatibus* sub titlul Περὶ μᾶζης (*De alim. fac.* 6, 507, 14 sq.), sintetizând informațiile date de medici de până la el.

Periegetul Pausanias vorbește despre mai multe tipuri de μᾶζα al căror aluat, preparat din făină de orz (Paus. 3, 23, 8), era adesea frământat cu miere (*id.* 6, 20; 2; *id.* 9, 39, 11). Pe tot parcursul secolului al II-lea p. alți autori, aparținând unor diverse genuri literare, atestă frecvent numele prăjiturii³.

În secolul al III-lea p. alchimistul Zosimos folosește μᾶζα cu sensul de „masă”, „cantitate” a unei substanțe⁴, în timp ce Diogenes Laertius, paradoxograful Palatinus, sofistul Eutecnios și filosoful Porphyrios continuă să ateste sensul culinar al termenului⁵.

Începând cu secolul al IV-lea p. μᾶζα intră în vocabularul scriitorilor creștini. Gregorie din Nazianz, Asterios, Joannes Crysostomos și Theodoret atestă atât sensul culinar al cuvântului, cât și pe cel tehnic folosit mai înainte în tratatele de alchimie⁶. Joannes Crysostomos și Palladios comentează pasajul din *Septuaginta* unde apare μᾶζα cu sensul de „masă, bol” (Chrys. *in illud* 18, 4 și Pall. *u. Chrys.* 76, 12). Mai târziu, în secolul al VI-lea Cosmas folosește expresia μᾶζα χρυσοῦ „cantitate de aur” (Cosmas 10, 30, 10), în timp ce Procopius din Cezarea atestă tot sensul culinar al cuvântului (Procop. *Bel.* 4, 7, 3 sq.). Printre creștini, în secolul al VII-lea p., poate fi menționat și Joannes Damascenos (Jo. D. *ep. Thphl.* 95, 376, 22)⁷.

¹ Atât proverbul, cât și explicația lui sunt reluate de lexiconul lui Hesychios (Hsch. *s.u.*) și mai târziu de Photios (Phot. *Lex.* 217, 7).

² Cf. *id.* 3, 1, 130; *id.* 3, 1, 198.

³ Cf. Aelian *NA* 7, 13, 14; *id.* 11, 16, 15 sq.; *id.* 17, 16, 4; *id.* *VH* 4, 13, 4; Aret. *SD* 1, 1, 25; *id.* 2, 2, 7; Diog. Oen. 47, 5; Hdn. 4, 7, 5; Luc. *Asin.* 28, 11; *id.* *Tim.* 56, 5; *id.* *Fug.* 14, 11; *id.* *Nau.* 46, 11; *id.* *DMort.* 10, 2, 2; Max. Tyr. 8, 2 a4; Opp. *H.* 3, 401; *ibid.* 4, 660; Philostr. *Gym.* 43, 17; Sext. *Ces.* 1, 19, 65 sq.; *ibid.* 3, 28, 5.

⁴ Cf. Zos. *Alch.* 2, 120, 11; *id.* 2, 182, 16 sq.; *id.* 2, 126, 19.

⁵ Cf. D.L. 10, 131, 1; Palat. 10, 4 sq.; Eutec. *in Opp.* 4, 21, 9; Porph. *VP* 34, 2.

⁶ Cf. Gr. Naz. *Carm.* 639, 4; *ibid.* 641, 11; *ibid.* 705, 5; *ibid.* 779, 15; *ibid.* 975, 11; *ibid.* 1342, 7; Ast. Am. 4, 8, 3; Chrys. *Hom. 1-21* 49, 17, 57; *id.* *in Mat.* 58, 523, 28; *id.* *in Act.* 60, 350, 52; *id.* *in Rom.* 60, 667, 26; *id.* *in Corinth. I* 61, 201, 13; Thdt. *Qu. in Oc.* 278, 18.

⁷ Mai târziu, în secolul al XI-lea p., μᾶζα este atestat la Anna 10, 8, 9 sq.; Mich. Ps. *Poem.* 6, 458; *ibid.* 61, 33; Mich. *in EN* 584, 35.

În secolul al IV-lea p. există însă și cunoscători nostalgici ai literaturii păgâne, precum împăratul Iulian Apostata, filosoful Synesios și retorul Libanios, care își amintesc de vechea folosire a cuvântului $\mu\alpha\zeta\alpha$ ¹.

În aceeași perioadă medicul Oribasius reia din Galenos rețetele privitoare la $\mu\alpha\zeta\alpha$ ², iar mai târziu, în secolul al VI-lea p., el este urmat de către Palladios (Pall. *in Hp.* 2, 76, 21 *sq.*) și Aëtios (Aët. 227, 1 *sqq.*), iar în secolul al VII-lea p. de către Paulus Aegineta (Paul. Aeg. 1, 78, 1; *ibid.* 4, 1, 4; *ibid.* 7, 19, 19)³. În secolul al IX-lea p. Theophilus Protospatharius comentează pasaje din Hippocrates, unde este atestat și $\mu\alpha\zeta\alpha$ (Theophil. P. 2, 340, 29). Din aceeași perioadă datează și o colecție de precepte de medicină veterinară, *Hippiatrica*, în care $\mu\alpha\zeta\alpha$ are sensul unor preparate administrate animalelor în scopuri terapeutice (*Hippiatr.* 2, 30, 2; *ibid.* 10, 5, 11, *etc.*). În secolul al X-lea, o culegere de texte ale agronomilor greci, *Geoponika*, reunește numeroase rețete de $\mu\alpha\zeta\alpha$, împrumutate din epocile cele mai vechi (*Gp.* 2, 31, 2; *ibid.* 7, 36, 6; *ibid.* 13, 4, 7, *etc.*)⁴.

Din secolul al V-lea p. gramaticii și lexicografii reanalizează textele antice, contabilizând numele de prăjituri $\mu\alpha\zeta\alpha$. Gramaticul Orion reia etimologia fantezistă, propusă de către Herodian, care-l lega pe $\mu\alpha\gamma\epsilon\upsilon\rho\varsigma$ de $\mu\alpha\zeta\alpha$ (Orion *Etym.* 100, 4), în timp ce alt gramatic, Orus, inspirându-se probabil din Moeris, reafirmă sensul de prăjitură $\mu\alpha\zeta\alpha$ al lui $\mu\alpha\rho\upsilon\sigma\acute{\iota}\varsigma$ (Orus *Att. col.* 131, 1).

Lexicografii, în funcție de sursele folosite, atestă un număr mai mare sau mai mic de tipuri de $\mu\alpha\zeta\alpha$. Lexiconul lui Hesychios înregistrează nouăsprezece nume de prăjituri $\mu\alpha\zeta\alpha$: (Hsch. *s.u.*) ἀμφελαίς, ἀναγεστρίς, ἀνεμώνη, ἄνθημα, ἀπόκυνον, βήρηξ, βωλία / βωλίσ, δειδαλίσ, διακόμιον, θριδακίνη, καρδαμάλη, κρίνον, μαγίς, μελιτοῦττα⁵, οἰνοῦσσα⁶, πρόμαχος, στρυφνός, φυστή, ψυκτά. Numele de $\mu\alpha\zeta\alpha$ este definit de același lexicon drept „făină de orz frământată cu apă și ulei”: (Hsch. *s.u.* $\mu\alpha\zeta\alpha$) ἄλφιτα πεφυρμένα ὕδατι καὶ ἐλαίῳ. În secolul al IX-lea p. Photios numește zece tipuri de $\mu\alpha\zeta\alpha$, definițiile fiind în parte preluate de la Hesychios: (Phot. *Lex. s.u.*) ἀμοργίς, ἀνεμώνη, Ἀχιλλεία, βωλίσ, δειδαλίσ, θριδακίνη, καρδαμάλη, μελιτοῦττα, οἰνοῦττα, παλάθη. În secolul al X-lea p. lexiconul Suda înregistrează numai cinci: (Suid. *s.u.*) διακόμιον, μελιτοῦττα, οἰνοῦττα, παλάθη, φυστή, definind în schimb $\mu\alpha\zeta\alpha$ drept un amestec de lapte și grâu: (Suid. *s.u.* $\mu\alpha\zeta\alpha$) κυρίως ἢ τροφή, ἢ ἀπὸ γάλακτος καὶ σίτου. În secolul al XII-lea p. *Etymologicum Magnum* vorbește numai despre trei $\mu\alpha\zeta\alpha$: (EM *s.u.*) ἀμολγαίη, θριδακίνη, φύστη, în timp ce comentatorul lui Homer, Eustathius, despre cinci: (Eust. *Il.* 1, 54, 30) ἀμολγαίη, ἀχιλλεία / ἀχιλλεῖον, βήρηξ, καρδαμύλη, πολύπη. La o dată nesigură și κυρβαίη este definită drept un tip de $\mu\alpha\zeta\alpha$ în colecția de texte intitulată *Vitae Homeri* (*Vit. Hom.* 472).

2. ἡ ἀμολγαία „Prăjitura cu lapte”

Ἀμολγαία este un tip de prăjitură $\mu\alpha\zeta\alpha$ cu lapte. Numele ei este o substantivizare a formei de feminin a adjectivului ἀμολγαῖος, α, ον „făcut cu lapte”, un derivat de la verbul ἀμέλω „a mulge”⁷.

¹ Cf. Iul. *Or.* 14, 16; *ibid.* 20, 13; *id. Ep.* 155, 2; Syn. 130, 37 (unde reia versul din Archiloch); *id.* 148, 111; Lib. *Decl.* 1, 39, 5. În secolul al V-lea p. poate fi adus în discuție și Procop. *Gaz. Ep.* 91, 20.

² Cf. Orib. *Col. med.* 1, 12, 2; *ibid.* 3, 14, 7; *ibid.* 4, 1, 1, *etc.*; *id. EM* 76, 15, 3; *id. Eunap.* 1, 30, 6; *ibid.* 1, 39, 1; Syn. 4, 13, 6; *ibid.* 4, 22, 3.

³ Cf. în aceeași perioadă Thphyl. *Hist.* 2, 7, 2.

⁴ În aceeași perioadă cf. și Const. *De sent.* 312, 7

⁵ Cf. Sch. *in Ar. Nub.* 507a.

⁶ Cf. Sch. *in Ar. Pl.* 1121, 1.

⁷ Cf. *Od.* 9, 238; *Hdt.* 4, 2; *Theoc.* 4, 3 sau cu sens figurat la *Ar. Eq.* 326.

Este cu siguranță unul dintre cele mai vechi tipuri de μάζα. Hesiod este cel care-i atestă numele într-un context câmpenesc, de unde reiese că era vorba de un produs culinar prin excelență pastoral: (Hes. *Op.* 590)

μάζα τ' ἀμολγαίη γάλα τ' αἰγῶν σβειννυμενάων

Traducerea corectă a sintagmei μάζα ἀμολγαίη este „prăjitură făcută cu lapte”¹, așa cum precizează și scoliile la acest vers (*Sch. in Hes. A.* 590, 1) μάζα τ' ἀμολγαίη ἄρτος μετὰ γάλακτος ἐντεθρυμμένος ἢ τυρός sau într-o notă a lui Tzetzes (*Sch. in Hes. B.* 588) ἄρτος γενναῖος ἀμολγαίη καὶ ποιμένι ἀρμόδιος, ἢ γάλακτι πεφυρμένος.

Anticii înțelegeau însă diferit numele prăjiturii. O dovedește comentariul lui Athenaios, care citează versul lui Hesiod: (Ath. 115a) καὶ Ἡσίοδος δὲ μάζαν τιν' ἀμολγαίαν καλεῖ (urmează versul din Hesiod) τὴν ποιμεικὴν λέγων καὶ ἀκμαίαν ἀμολγὸς γὰρ τὸ ἀκμαίοτατον. Acesta, precizând că este o prăjitură păstorească, îi înțelege numele ca însemnând „cea bine umflată”² (ἀκμαία), bazându-se probabil pe exegeza unor pasaje homerice unde expresia νυκτὸς ἀμολγῶ³ era înțeleasă în antichitate drept „în inima nopții”⁴, adică „în plină noapte”⁵. Această interpretare se explică prin faptul că ἀμολγός „mulsul”, numele de acțiune de la verbul ἀμέλω, trimitea implicit la ugerile umflate de lapte, de unde noțiunea de plenitudine⁶, regăsită în interpretarea numelui prăjiturii⁷.

Tot unei interpretări eronate i se datorează și nota lui Photios: (Phot. *Lex. s.u.* ἀμοργίς [...] καὶ μάζα παρ' Ἡσιόδω. Lexicograful, probabil neînțelegând termenul de la Hesiod, îl transcrie ἀμοργίς, care înseamnă de fapt „făcut din in sau din purpură”, printr-o apropiere poate falsă de numele plăcintei ἀμόρα⁸.

3. ἡ ἀμφελαίς „Uleioasa”

Ἀμφελαίς denumește o prăjitură de tip μάζα despre care nu știm aproape nimic. Etimologic, pare a fi un compus din prepoziția ἀμφί „de jur împrejur” și substantivul ἐλαίς „măslin”⁹. Probabil și ἀμφελαίς este de genul feminin, ca și ἐλαίς. Singurul care atestă numele acestei prăjituri este Hesychios, care-l glosează drept „prăjitură plină de ulei”: (Hsch. *s.u.* ἀμφελαίς) μάζα ἐλαίου πλήρης. Prepoziția ἀμφί exprimă cuprinderea cu ulei din toate părțile a prăjiturii. Lexiconul reia cu siguranță cuvântul, inspirându-se dintr-un text astăzi pierdut.

4. ἀναγεστρίς „?”

Potrivit unei glose a lui Hesychios, ἀναγεστρίς, denumea la Tarent un tip de prăjitură μάζα: (Hsch. *s.u.* ἀναγεστρίς) μάζας. Ταραντῖνοι. Glosa este însă nesigură și neconfirmată de vreo altă sursă. Nu este clar de ce o formă aparent de singular (ἀναγεστρίς)

¹ Cf. M. L. West, *Hesiod. Works & Days*, Oxford: Clarendon Press, 1978, p. 307; E. Livrea, *Note critiche ed esegetiche sul testo degli Erga di Esiodo*, în „La Parola del Passato”, XXI, 1966, pp. 469-72; T. A. Sinclair, *On Certain Words in Hesiod*, în *The Classical Review*, Vol. 39, Nr. 5/6, 1925, pp. 98-101.

² Paul Mazon în ediția sa *Hésiode, Les Travaux et les Jours*, Paris, Les Belles Lettres, 2002 optează pentru această interpretare atunci când traduce în versul hesiodic „une galette bien gonflée”, p. 107.

³ Cf. *Il.* 11, 173; *id.* 15, 324; *id.* 22, 28 și 317.

⁴ Cf. Hsch. *s.u.* ἀμολγῶ· τῷ μεσονυκτίῳ, ἤτοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ ἐν ἧ ἀμέλωσιν.

⁵ Una din scoliile la textul lui Hesiod face clar această legătură: (*Sch. in Hes. B.* 586, 13) ΜΑΖΑ δὲ ΑΜΟΛΓΑΙΗ, ἤτοι ἡ πυκνή, ὡς καὶ νυκτὸς ἀμολγὸν εἶπεν Ὅμηρος τὸ ἐκεῖ πυκνὸν διὰ τὸ σκότος· ἢ τὴν μεμιγμένην ἐν τῷ ἀμολγαίῳ· καλοῦσι δὲ οὕτω τὸ ἀγγεῖον εἰς ὃ τὸ γάλα ἀμέλωσιν.

⁶ Adjectivul ἀμολγαίος este folosit pentru a desemna sânul umflat cu lapte al unei oi în *AP* 7, 657 (Leon. sec. III a.). Pentru întreaga discuție u. P. Chantraine în *DELG, s.u.* ἀμέλω.

⁷ Cf. Eust. *Il.* 3, 178, 1 și 3, 736, 26, *Sch. in Ar. Eq.* 963.

⁸ V. ἀμόρα II, C, 4.

⁹ Cuvântul nu este atestat decât la ac. pl. cu formă attică ἐλάδες la Ar. *Ach.* 998, cf. *IG* 836^{ab}29.

este echivalată cu un plural (μάζας). Singura apropiere etimologică s-ar putea face tot cu un termen atestat la Hesychios, ἀναγέτρια, glosat: (Hsch. s.u. ἀναγέτρια) ἡ ταῖς πικτούσαις ὑπερετούσα γυνὴ παρὰ Ταραντίνοις οὕτω λεγομένη, ἦν Ἀπτικοὶ μαίαν καλοῦσιν. Potrivit explicației, ἀναγέτρια ar denumi, tot la Tarent, „moașa”. Forma ἀναγέτρια trebuie să fie rezultatul unei disimilări din *ἀναγρετρια¹, un derivat cu o temă ἄγρε de la substantivul ἄγρα, care denumește acțiunea de „a apuca, a prinde”, în special în limbajul vânătoresc. Am putea considera și că numele prăjiturii conține o disimilare din *ἀναγρεστρίς, fără însă să se poată stabili vreo legătură de sens cu ἄγρα. Singurul punct comun între ἀναγρεστρίς și ἀναγέτρια pare a fi că ambele cuvinte erau specifice cetății Tarent. Numele prăjiturii ar putea fi astfel unul local, un regionalism în Magna Graecia.

5. ἡ ἀνεμώνη „Anemona”

Ἄνεμώνη desemnează în greacă planta erbacee cu flori mari de diferite culori „anemonă” (*Anemone coronaria*), simțită în antichitate, probabil prin etimologie populară, ca un derivat de la ἄνεμος „vânt”, pentru că anemona era desfrunzită de vânt².

Același cuvânt denumește, însă, în lexiconul lui Pollux și un tip de prăjitură μάζα³: (Poll. 6, 77) αἷς δ' ἄνθρωποι χρῶνται μάζαις, τούτων τὰ ὀνόματα ... ἀνεμώνη. Cum s-a ajuns de la numele florii la cel al prăjiturii rămâne o enigmă. Ar putea avea o legătură cu etimologia mai sus discutată a numelui florii. Așa cum o expresie ca ἀνεμῶναι λόγων⁴ „anemone de cuvinte” sau „flori de limbaj” implica o aluzie la noțiunea de „gol”⁵, tot astfel numele prăjiturii ἀνεμώνη putea indica un aluat umflat și gol pe dinăuntru, un fel de gogoasă. Nu este exclusă desigur nici o posibilă legătură cu forma prăjiturii sau cu un ornament de pe ea. Lexiconul lui Hesychios și cel al lui Photios înregistrează acest sens al lui ἀνεμώνη fără să ofere nici o explicație în plus: (Hsch. s.u. ἀνεμώνη) μάζης εἶδος și (Phot. Lex. s.u. ἀνεμῶναι) μάζης τι γένος.

6. τὰ ἄνθεμα „Florile”

Ἄνθεμα este pluralul de la ἄνθεμον „floare”, formă paralelă cu mult mai cunoscutul ἄνθος și folosită adesea pentru a desemna fie ornamentele unei bijuterii sau ale unui vas⁶, fie diverse plante⁷, fiind atestată mai ales în vocabularul tehnic. Pluralul putea denumi, de asemenea, un tip de prăjitură μάζα, așa cum atestă gramaticul Pollux și lexiconul lui Hesychios. Pentru cel dintâi este doar un nume într-un șir de alte μάζαι: (Poll. 6, 77) αἷς δ' ἄνθρωποι χρῶνται μάζαις, τούτων τὰ ὀνόματα ἄνθεμα. La Hesychios există însă o glosă cu o precizare interesantă: (Hsch. s.u. ἄνθεμα) ἀνάθεμα. καὶ μάζα τις. Echivalarea numelui prăjiturii cu cel al „ofrandei” (ἀνάθεμα) se datorează probabil etimologiei populare: pe de o parte asemănării fonetice între cele două cuvinte, ἄνθεμα / ἀνάθεμα, pe de altă parte este posibil ca aceasta să fie o indicație asupra caracterului ritual pe care îl avea această prăjitură, oferită probabil ca „ofrandă” unei divinități. Este de asemenea de remarcat că numai forma de plural este atestată cu sensul de prăjitură. Numele ei ar putea indica o anumită formă a acesteia sau poate mai degrabă diverse ornamente specifice pe care le avea în comparație cu alte prăjituri.

¹ Cf. P. Chantraine în *DELG* s.u. ἄγρα.

² Cf. P. Chantraine în *DELG*, s.u. ἀνεμώνη și R. Strömberg, *Griechische Pflanzennamen*, Goeteborg, 1940, p. 77.

³ Dicționarele moderne nu înregistrează acest sens în lema lui ἀνεμώνη.

⁴ Luc. Lex. 23.

⁵ Cf. adjectivul ἀνεμῶλιος „de vânt, ușor sau gol precum vântul”.

⁶ Cf. *IG* I² 286, 160; Pi. O. 2, 72.

⁷ Cf. Thphr. *HP* 7, 8, 3.

7. τὸ ἀπόκυνον „Moartea câinilor”

Ἄποκυνον este un tip de prăjitură μάζα. Ea nu era însă destinată consumului omenesc, ci era o otrăvă împotriva câinilor. Numele prăjiturii este omonim cu cel al plantei ἀπόκυνον (*Marsdenia erecta*), care avea proprietatea de a ucide câinii, conform mărturiei medicilor din antichitate¹. Cuvântul este, de altfel, un compus din prepoziția ἀπό „de la”, exprimând îndepărtarea, și substantivul κύων „câine, cățea”.

Singura atestare pentru acest nume de μάζα apare în lexiconul lui Hesychios, care îi înregistrează și sensul de plantă: (Hsch. s.u. ἀπόκυνον) μάζα μεμαγμένη φαρμάκῳ, πρὸς ἀναίρεσιν κυνῶν. ἢ εἶδος βοτάνης. Este vorba, așadar, de un tip de prăjitură μάζα obișnuită, amestecată cu un medicament, în compoziția căreia intra fără îndoială această plantă. Este de remarcat că lexicograful consideră numele plantei ca unul secundar, derivat din cel de prăjitură. Cu siguranță, însă, evoluția semantică este inversă.

8. αἰ΄ Ἀχιλλεῖαι / τὸ Ἀχιλλεῖον / ἡ Ἀχιλλεία „Ahile”

Toate cele trei forme denumesc un tip de prăjitură μάζα preparată din făină de orz (ἄλφιτον). Forma Ἀχιλλεῖαι (sc. μάζαι) este o substantivizare la nominativ plural feminin a adjectivului Ἀχιλλεῖος, α, ον „al lui Ahile”, un derivat de la numele eroului homeric Ἀχιλλεύς. Formele Ἀχιλλεῖον, respectiv Ἀχιλλεία, sunt substantivizări ale aceluiași adjectiv la neutru, respectiv feminin singular. Pentru a înțelege legătura dintre numelui lui Ahile și această prăjitură trebuie plecat de la sintagma Ἀχιλλεῖαι κριθαί „orz al lui Ahile”, adică „orz ales, de calitate”, precum cel cu care își hrănea Ahile caii², acesta fiind ingredientul prăjiturii cu același nume.

Cele mai vechi atestări datează din secolul al V-lea a. și înregistrează forma de plural a prăjiturii, αἰ΄ Ἀχιλλεῖαι. Într-un fragment din comedia *Perșii* a lui Pherecrates este descrisă o scenă de banchet cu accente fanteziste, unde râuri de sos negru (probabil din cauza piperului) apar scurgându-se peste prăjiturile *Ahile*: (Pherecr. fr. 1, 3-5 Meineke ap. Ath. 269d)

αὐτόμαστοι γὰρ διὰ τῶν τριόδων ποταμοὶ λιπαροῖς ἐπιπάστοις
ζωμοῦ μέλανος καὶ Ἀχιλλεῖοις μάζαις κοχυδοῦντες ἐπιβλύξ
ἀπὸ τῶν πηγῶν τῶν τοῦ Πλούτου ῥεύσονται, σφῶν ἀρύτεσθαι.

Este de remarcat că adjectivul Ἀχιλλεῖος este încă însoțit de substantivul μάζαις, situație ce va dispărea în atestările ulterioare. La Aristofan adjectivul apare singur pentru a denumi produsul culinar. În *Cavalerii*, un vânzător de cârnați, declamând în fața poporului din Argos, este indignat că, în timp ce Themistocles este exilat, Paphlagonianul (*id est* Cleon) „își șterge mâinile de prăjituri «Ahile»”, altfel spus se înfruptă din cele mai alese bunătăți: (Ar. Eq. 819)

κάκεῖνος μὲν φεύγει τὴν γῆν, σὺ δ’ Ἀχιλλείων ἀπομάττει.

Numele prăjiturii dispăre din texte după comedia nouă, iar cei ce-l vor cita apoi o vor face sub o formă diferită. Astfel, în secolul I a. gramaticul Trypho amintește numele prăjiturii sub forma τὸ Ἀχιλλεῖον într-o enumerare de μάζαι, toate considerate ateniene: (Trypho fr. 19, 3 ap. Ath. 114e-f) καὶ ΜΑΖΑΣ δ’ ἔστιν εὐρεῖν ἀναγεγραμμένας παρά τε τῷ Τρύφῳ καὶ παρ’ ἄλλοις πλείοσιν. παρ’ Ἀθηναίοις μὲν φύστην τὴν μὴ ἄγαν

¹ Cf. Dsc. 4, 80, 1; Gal. *De med. temp.* 11, 835; Orib. *Col. med.* 15, 1; Paul. Aeg. 7, 3, 1. Cf. de asemenea R. Strömberg, *Griechische Pflanzennamen*, Goeteborg, 1940, p. 65.

² Cf. Ath. 114f Ἀχιλλεῖαι κριθαί; Hp. *Morb.* 3, 17 κριθαί Ἀχιλληΐδες; Thphr. *HP* 8, 10, 2 κριθῆ Ἀχιλληΐς. Suid. și Phot. *Lex. s.u.* Ἀχιλλεῖοι κριθαί sau numai Ἀχιλλεῖοι.

τετριμμένην, ἔτι δὲ καρδαμάλην καὶ βήρηκα καὶ τολύπας καὶ Ἀχιλλεῖον. Tot el adaugă că era preparată „probabil” din orz „Ahile”: (*ibid.*) καὶ ἴσως αὕτη ἐστὶν ἡ ἐξ Ἀχιλλείων κριθῶν γινομένη. Nesiguranța cu care o spune indică dispariția produsului culinar la data la care scrie. Mult mai târziu, în secolul al XII-lea p., aceeași formă a numelui prăjiturii, τὸ ἀχιλλεῖον, scrisă cu minusculă, este înregistrată de către Eustathius în comentariul său la *Odyseia* într-un șir de μάζαι, alături de καρδαμύλη¹ și τολύπη². Nici el nu era sigur dacă între numele orzului și cel al prăjiturii există o legătură: (Eust. *Od.* 1, 54, 33) καὶ ὅτι ἐξ ἀχιλλείων ἴσως κριθῶν τῶν ἀλλαχοῦ δεδηλωμένων, ἐποιεῖτο ἡ μάζα τὸ ἀχιλλεῖον.

Photios este singurul care atestă o formă diferită a numelui acestei prăjituri. El face diferență (Phot. *Lex. s.u.* Ἀχιλλεία) între forma de singular feminin Ἀχιλλεία, care ar avea sensul de prăjitură (ἡ μάζα), și neutrul plural ἀχιλλεῖα, care ar însemna făina de orz folosită pentru prepararea acestui produs: δὲ τὰ ἐν αὐτῇ ἄλφιστα. Este posibil ca această distincție să fie una târzie făcută mai degrabă de gramatici pentru a-și explica formele variate pe care le întâlneau.

9. ὁ βάραξ / βήραξ / βήρηξ / πάραξ „?”

Βάραξ, cu forma ionică βήραξ și cea attică βήρηξ³, iar într-o sursă epigrafică πάραξ⁴, este numele unei prăjituri μάζα probabil de forma unui cornet, așa cum rezultă dintr-o glosă a lui Hesychios, care spune că avea „coarne”⁵: (Hsch. *s.u.* βήρηκες) μάζαι ὀρθαί, οἱ δὲ ἀπλῶς μάζας· ἄλλοι μάζας ἄνωθεν κέρατα ἐχούσας. Variațiile de formă ale numelui prăjiturii sunt caracteristice termenilor populari și indică poate o sursă străină. S-a emis ipoteza⁶ unei origini ilire, evocându-se lat. *fermentum* „drojdie”. Ar putea avea legătură și cu βάρηκες, formă glosată de *Etymologicum Magnum* (EM 188, 37) τὰ οὔλα τῶν ὀδόντων, σιάγονες, τολύπη, „gingiile dinților”, „fălci”, dar apropierea cea mai veridică este cu τολύπη, alt tip de μάζα în formă de „ghem de lână”⁷, cuvânt cu care βάραξ era considerat aproape sinonim, așa cum rezultă din exemplele ce urmează.

Cea mai veche sursă pentru numele acestei prăjituri pare să fie poetul comic Epilycos din secolele V-IV a. Acesta, citat de către Athenaios, vorbește în piesa *Băiețandrul* (Κωραλίσκος) despre mai multe prăjituri βαρακές (accentul diferă), pâini și un sos dulce: (Epil. *fr.* 3 *ap.* Ath. 140a Ἐπίλυκος τε ἐν Κωραλίσκῳ λέγων οὕτως·)

ποπτὰν κοπίδ' οἰώσωμαι
ἐν Ἀμύκλαισιν παρ' Ἀπέλλῳ,
βαρακές πολλαὶ κάρτοι
καὶ δωμός τοι μάλα ἄδύς”

În continuarea fragmentului Athenaios ține să precizeze că aceste prăjituri erau oferite străinilor în Lacedemonia la banchete, nefiind totuna cu τολύπη, așa cum spune Lycophron, sau cu aluatul frământat din timp (τὰ προφυράματα), așa cum susține Eratosthenes: (Ath. *ibid.*) διαρρήδην λέγων μάζας ἐν ταῖς κοπίσι παρατίθεσθαι – τοῦτο γὰρ αἱ βαρακές δηλοῦσιν, οὐχὶ τολύπας, ὡς φησι Λυκόφρων, ἢ τὰ προφυράματα τῶν μαζῶν, ὡς Ἐρατοσθένης - , καὶ ἄρτους δὲ καὶ ζωμόν τινα καθηδυσμένον περιπτῶς. Aceste precizări indică confuzia care exista printre autorii antici cu privire la sensul numelui acestei

¹ V. καρδαμάλη II, B, 16.

² V. τολύπη II, B, 29.

³ Cf. Ar. în *Gloss. Oxy.* 1801, 59 (pl.); AB 226.

⁴ Πάραξ, cf. *Test. Epict.* 6, 11 (Schwyzer 227, 191).

⁵ Cf. βούς II, A, c, 3.

⁶ Cf. Groselj, *Ziva Ant.* 3, 1953, p. 197.

⁷ V. τολύπη II, B, 29.

prăjituri. Cele două sensuri respinse de către Athenaios apar însă chiar combinate între ele, în lexiconul lui Hesychios, care le-a preluat probabil direct de la autorii incriminați: (Hsch. *s.u.* βάρακες) τὰ προφυράματα τῆς μάζης· Ἀττικοὶ δὲ βήρηκας· δηλοῖ δὲ καὶ τὴν πολύπην sau, definind prăjitura πολύπη: (*id.*) τὰ προφυράματα τῶν μαζῶν, ἃ καὶ βήρηκας καλοῦσιν. καὶ ἀγαθίδιον στήμονος, ἢ ῥοδάνης. De observat că același dicționar atestă trei forme diferite pentru numele aceleiași prăjituri, singura precizare fiind făcută în cazul formei βήρηκας, atribuită dialectului attic. Tot Hesychios va mai glosa cuvântul βήραξ cu definiția simplă μάζα μεγάλη „prăjitură mare”, inconsecvență care vorbește de la sine despre alcătuirea lexiconului antic.

În sec. I a. gramaticul Trypho amintește numele prăjiturii, numind-o și el μάζα într-o enumerare de prăjituri în care imediat după βήρηξ urmează numele prăjiturii πολύπη, aceeași cu care o identifica Lycophron: (Trypho *fr.* 19, 3 *ap.* Ath. 114f) καὶ βήρηκα καὶ πολύπας. Mult mai târziu Eusthatius, în comentariul său la *Odysseia*, definește βήρηκες ca fiind atât „aluatul prăjiturilor”, cât și „ghemotoacele de lână” (πολύπαι) combinând astfel definițiile întâlnite la alți autori, fără însă să precizeze și sensul culinar al lui πολύπη: (Eust. *Od.* 1, 54, 25) βήρηκες, φυράματα μαζῶν, καὶ αἱ πολύπαι τῶν ἐρίων. El, de fapt, doar transcrie o definiție dată de gramaticul Aelius Dionysius în secolul al II p. în lucrarea sa Ἀττικά ὀνόματα (Ael. Dion. *s.u.* βήρηκες).

10. ἡ βωλία / βωλῖς „Bulgărașul”

Atât βωλία¹, cât și βωλῖς, sunt numele unui tip de prăjitură μάζα sacrificială. Ambele forme sunt citate succesiv de către Hesychios și definite identic, ceea ce ne face să credem că este vorba de variante ale aceluiași cuvânt. Din punct de vedere etimologic este foarte posibil să fie derivate de la forma βωλίον², diminutiv al lui βῶλος „bulgăre de pământ”³, înregistrat mai târziu și cu sensul de „bulă” sau „lingou”⁴. În latină cuvântul a fost împrumutat cu forma *bōlus*, denumind un tip de piatră prețioasă⁵. Sensul de prăjitură s-a dezvoltat probabil plecând de la forma acesteia, asemănătoare unui bulgăre.

Cea mai veche atestare a numelui prăjiturii datează, în mod indirect, din secolul al V-lea a. Lexiconul lui Photios, precizând sensul de prăjitură al lui βωλῖς, adaugă că este un cuvânt folosit de către Aristofan: (Phot. *Lex. s.u.* βωλῖς) ἡ μάζα. οὕτως Ἀριστοφάνης. În piesele și fragmentele păstrate de la comediograf nu este însă înregistrat acest cuvânt, ceea ce înseamnă că Photios, fie preia nota de la un alt lexicograf, care avusese acces și la alte piese aristofanești, astăzi pierdute, fie el însuși în secolul al IX-lea p. citea un Aristofan diferit de cel ajuns la noi. Unul dintre lexicografii de la care s-ar fi putut inspira Photios era Hesychios, singurul care mai atestă numele prăjiturii cu ambele variante: (Hsch. *s.u.* βωλία, βωλῖς) μάζης εἶδος τι ἐν ταῖς θυσίαις. De la acesta știm, așadar, că era un tip de prăjitură folosită în sacrificii. Nu este însă menționat numele lui Aristofan ca sursă, ceea ce nu exclude veridicitatea informației lui Photios.

11. ὁ δειδαλῖς / δανδαλῖς „?”

Δειδαλῖς, cu varianta δανδαλῖς, desemnează un tip de μάζα preparată din făină de orz. Numele ei a fost pus în legătură⁶ cu σεμίδαλῖς „floarea făinii de grâu”, dar *a* din δειδαλῖς este scurt, așa cum rezultă din exemplul din Nicophon (*u. infra*), iar compoziția

¹ Cuvântul nu este înregistrat în *LSJ*.

² Cf. Ar. *V.* 203; Arist. *Mir.* 833^b14 și *Fr.* 6, 37, 257.

³ Cf. *Od.* 18, 374; *S. Ai.* 1286; *X. Cyr.* 8, 3, 27; *POxy.* 708, 8 (sec. II p.).

⁴ Cf. Arist. *Mir.* 833^b11; *Str.* 3, 2, 8.

⁵ Cf. Plin. *Nat.* 37, 150.

⁶ Cf. P. Chantraine în *DELG s.u.*

prăjiturii indică un alt tip de făină. Ar putea fi, în același timp, o formă cu reduplicare δειν-δαλῖς, fără însă ca aceasta să ofere o etimologie plauzibilă.

Cel dintâi care atestă numele acestei prăjituri este poetul comic Nicophon în secolul V a. În piesa *Cei ce-și câștigă hrana de pe urma muncii propriilor mâini* (Χειρογάστορες) el acumulează în trei versuri, conservate de către Athenaios pentru a exemplifica numele prăjiturii ἐπίχυτος¹, nu mai puțin de douăsprezece nume de produse de patiserie, printre care și δεινδαλῖς: (Nicopho² fr. 15, 1-3 Kock ap. Ath. 645c) Ἐπιχύτων Νικοφῶν ἐν Χειρογάστορσιν·

ἐγὼ μὲν ἄρτους, μᾶζαν, ἀθάρην, ἄλφιτα,
κόλλικας, ὄβελίαν, μελιτοῦτταν, ἐπιχύτους,
πτισάνην, πλακοῦντας, δεινδαλίδας, ταγηνίας.

Amintit și de către Eratosthenes în secolul al III-lea a. (Eratosth. 10 ἡ χερνήτης ἔριθος ἐφ' ἰψηλοῦ πυλεῶνος δεινδαλίδας τεύχουσα καλοῦς ἤειδεν ἰούλους), numele prăjiturii va fi explicat de lexicografi. Astfel, pentru Pollux în secolul II p., care atestă forma (Poll. 6, 77 αἰ δὲ δανδαλίδες πεφρυγμένων κριθῶν) δανδαλῖς, aceasta este un tip de μᾶζα din orz prăjit. Mai târziu, în secolul al V-lea p., Hesychios, urmat de către Photios (Phot. s.u.), oferă sensuri diferite aceluiași cuvânt; potrivit gloselor sale ar putea însemna fie numele unei flori, fie orz alb fript, fie orzul înainte de a fi fript, fie prăjiturile făcute din orz: (Hsch. s.u. δεινδαλίδας) οἱ μὲν ἄνθος τι, ἄλλοι τὰς λευκὰς κάχρυσ, οἱ δὲ τὰς ἐπιτισμένας κριθᾶς πρὸ τοῦ φρυγῆναι, οἱ δὲ τὰς ἐκ κριθῶν μᾶζας γενομένας. Hesychios va glosa și forma δανδαλίδες, cu sensuri asemănătoare: orz prăjit sau orz sau grâu măcinat: (id. s.u.) δανδαλίδες· κάχρυσ. κριθαί. ἡ σῖτος πεφρυγμένος.

12. τὸ ἐπίδαιτρον „Porția”

Ἐπίδαιτρον este un produs de patiserie de tip μᾶζα, de mici dimensiuni, în formă de plăcintă, servit la masa principală. Numele lui este fie un compus din prepoziția ἐπί și substantivul δαιτρόν „porție (dintr-un sacrificiu)”³, fie un derivat al verbului ἐπιδαίωμα „a împărți, a distribui” < δαίωμα, δαίνυμι „a da un banchet”, dar în poezie și cu sensul de „a devora”, verb din același radical cu scr. *dayate* „a împărți, a distrage”.

Singura atestare a cuvântului apare la gramaticul Philemon din Athena într-un fragment din lucrarea *Nume attice* (Ἄττικὰ ὀνόματα⁴), conservat de către Athenaios: (Philem. ap. Ath. 646c)

ΕΠΙΔΑΙΤΡΟΝ πλακουντῶδες μαζῖον ἐπὶ τῷ δείπνῳ ἐσθιόμενον, ὡς φησι Φιλῆμων ἐν τῷ περὶ Ἄττικῶν ὀνομάτων.

Hesychios glosează termenul simplu: (Hsch. s.u.) ἐπίδαιτρον· ὄψον⁵, ceea ce înseamnă că făcea parte din alimentele gătite la foc.

13. ὁ ἐφέριος / τὸ ἐφέριον „Prăjitura sacră”

¹ V. ἐπίχυτος II, C, 25.

² Codicile A are de fapt numele comicului Nicocaros (cf. PCG, vol. VII p. 39), căruia Suda (V 407), plecând de la textul lui Athenaios, îi atribuie o comedie omonimă. Eroarea lui Athenaios a fost corectată de către Meineke (FCG 1827, p. 60), pe baza informațiilor date de EM (367, 32), care citează o parte din fragment.

³ Hapax în II. 4, 262.

⁴ Lucrarea este citată de către Athenaios și cu numele Ἄττικὰ λέξεις, Ἄττικὰ φωναί sau περὶ Ἄττικῶν ὀνομάτων, cf. Ath. 468e, 469a, 473b, 483a, 646c, 652f.

⁵ Cf. Ath. 277a: πᾶν τὸ πυρὶ κατασκευαζόμενον εἰς ἐδωδήν.

Ἐφίερος, cu forma de neutru ἐφίερον, este un tip de prăjitură μάζα sacrificială. Numele ei este un compus din prepoziția ἐπί și adjectivul substantivizat ἱερός „sacru”.

Cea mai veche atestare a formei de masculin datează din secolele III-II a. într-o inscripție din Ialysos-Rhodos. Aici numele prăjiturii este asociat cu zeița Artemis într-un ceremonial sacral: (*ILindos 2*, 680) Ποντωρέων / Ἀρταμιτίου / ἱκάδι, Ἀρτέμει / ἔς Φαγὰς αἶγα / καῖτα ἐφίερος / θύει ἱέρεια. Singurul care mai atestă forma de masculin este lexicograful Pollux în secolul al II-lea p., care îi explică și sensul: (Poll. 6, 76) αἷς δ' ἄνθρωποι χρωῶνται μάζαις, τούτων τὰ ὀνόματα ... ἐφίερος.

Forma de neutru τὸ ἐφίερον este atestată exclusiv în inscripții, atât la singular (*IC 1*, 16, 6), cât și la plural (*IG 2²*, 1366, 24), contexte unde este confirmat rolul său sacrificial. O formă apropiată celei de neutru plural este atestată de lexiconul lui Hesychios, care o glosează ca „cele aduse ca sacrificiu în timpul ceremonialelor sfinte”: (Hsch. *s.u.* ἐφίερεια) τὰ ἐπὶ τοῖς ἱερείοις ἀποθυόμενα. Ar putea fi de asemenea adusă în discuție o formă ἐπίαρων atestată într-o inscripție din Elis din secolul VI a. (*SIG 9*) cu sensul de „amendă sacrală”, care a fost echivalentă (*LSJ s.u.*) cu ἐφίερον, numele prăjiturii. Ar putea fi un sens mai vechi sau doar o coincidență de nume.

14. ἡ θριδακίνη / ἡ θριδακίσκη „Lăptuca”

Θριδακίνη (*sc.* μάζα), cu varianta laconiană θριδακίσκη¹, este o prăjitură preparată cu lăptucă, plantă erbacee legumicolă ale cărei frunze (dispuse în formă de rozetă, alcătuint la unele varietăți o căpățână) sunt comestibile. Numele ei este o substantivizare la forma de feminin a adjectivului θριδάκινος, η, ον „asemănător cu o lăptucă”, un derivat de la θριδάξ „lăptucă sălbatică”, un termen poate împrumutat din substrat. Substantivul θριδακίνη denumește atât „prăjitura cu lăptucă”, cât și planta „lăptucă” sau „lăptuca sălbatică”². Athenaios spune că cei din Attica numesc θριδακίνη, ceea ce în mod normal este numit θριδάξ: (Ath. 68f ΘΡΙΑΔΑΞ. Ταύτην Ἀττικοὶ „θριδακίνην” καλοῦσιν), explicație reluată și de către lexiconul lui Hesychios: (Hsch. *s.u.* θριδακίνας) εἶδος μάζης παρὰ Ἀττικοῖς. καὶ αἱ παρ' ἡμῖν θριδάκες.

Cea dintâi atestare a numelui prăjiturii pare să fie în varianta sa laconiană θριδακίσκη în sec. VII a. la liricul Alcman, citat de istoricul Sosibios din Sparta (sec. III a.), la rândul său reluat de către Athenaios: (Alcm. 20 *ap.* Sosib. *ap.* Ath.114f) αἱ δὲ παρ' Ἀλκμάνι θριδακίσκαι λεγόμεναι αἱ αὐταὶ εἰσι ταῖς Ἀττικαῖς θριδακίνας. λέγει δὲ οὕτως ὁ Ἀλκμάν· „θριδακίσκας τε καὶ κριβανωτὸς”³.

De asemenea, Athenaios povestește că Aristoxenos, filosof din Cyrene, supranumit κωλήν „jambon” pentru rafinamentul său culinar, mersese până acolo încât seara își uda cu vin amestecat cu miere lăptucile (θριδακίνας) din grădină, iar dimineață spunea că i-au crescut plăcinte proaspete: (Ath. 7c) καὶ τὰς ἐν τῷ κήπῳ γινομένας θριδακίνας οἰνομέλιτι ἐπότιζεν ἑσπέρας καὶ ὑπὸ τὴν ἕω λαμβάνων χλωροὺς ἔχειν ἔλεγε πλακοῦντας ὑπὸ τῆς γῆς ἀναπεμπομένους αὐτῷ. Tot Athenaios include acest preparat în categoria mai mare de μάζα, tip de prăjitură obținută din orz pisat și pârlit pentru a i se îndepărta pleava, transformat apoi în făină (ἄλφιτον). La ea se adăuga un lichid la alegere, apă, ulei, miere, lapte și, după gust, unele condimente: (Ath. 114e) καὶ ΜΑΖΑΣ δ' ἔστιν εὐρεῖν ἀναγεγραμμένας παρὰ τε τῷ Τρύφῳνι καὶ παρ' ἄλλοις πλείοσιν.

În secolul I a. gramaticul Trypho, inspirându-se poate din comedia *Dalis* a poetului din secolul al V-lea a. Apollonphanes, citează numele de θριδακίνη alături de alte prăjituri: (Trypho *fr.* 118 *ap.* Ath. 114f) θριδακίνας τε καὶ οἰνοῦτταν καὶ μελιτοῦτταν καὶ

¹ La Alcm. 20 *ap.* Ath. 114f.

² Cf. Hp. *Mul.* 2, 136; Amphis 20, 1 Kock; Eub. 141, Kock; Thphr. *HP* 1, 12, 2.

³ *V. s.u.* κριβάνη II, C, 39.

κρίνον [...] καλούμενον καὶ σχῆμά τι χορικῆς ὀρχήσεως παρ' Ἀπολλοφάνει ἐν Δαλίδι.

Numele prăjiturii mai este atestat în lucrarea *Lexiphanes* a lui Lucian, unde este amintită frământarea aluatului unor asemenea prăjituri: (Luc. *Lex.* 4) ἀλλ' εἰσιὼν ταῦτά τε καὶ τὰ ἄλλα ἠδύνειν καὶ τὴν κάρδοπον σμῆν, ὡς θριδακίνας μάπτοιτε ἡμῖν. Gramaticul Helladius din Alexandria din secolul al V-lea p., citat de către Photios, spune că distincția dintre numele prăjiturii (θριδακίνη) și cel al plantei (θρίδαξ) era făcută de „cei vechi”, în timp ce medicii din vremea sa înțeleg prin θρίδαξ „lăptuca cultivată”, iar prin θριδακίνη pe cea „sălbatică”: (Hellad. *ap. Phot. Bibl.* 279, 532) ὅτι μάζης μὲν εἶδος οἱ παλαιοὶ θριδακίνη καλοῦσι, τὴν δὲ βοτάνην θρίδακα. Οἱ δὲ ἰατροὶ θρίδακα μὲν τὸ ἡμερον λάχανον, θριδακίην δὲ τὸ ἄγριον καλοῦσιν.

15. τὰ κάμματα „Prăjiturile înfulecate”

Κάμματα sunt un tip de dulciuri, probabil de origine lacedemoniană. Numele lor este o formă de plural (< *κάμμα) derivată de la verbul κάπτω „a înfuleca”, ce corespunde, din punct de vedere etimologic, lat. *capiō* „a apuca”¹.

Singurul care atestă numele acestor prăjituri este istoricul din secolul I a. Nicocles în două fragmente păstrate de către Athenaios. În cel mai concludent dintre acestea, istoricul, de origine lacedemoniană – de unde bănuim că și numele prăjiturii este o particularitate locală –, afirmă că aceste κάμματα se preparau din făină de orz (ἄλφιτον) aseasonată cu ulei; compoziția, o dată obținută, era coaptă în frunze de dafin, care primeau în acest caz particular denumirea de καμματίδες, tocmai de la numele prăjiturilor. Aceeași folosire a frunzelor de dafin apare în cazul prăjiturii romane *mustaceus*². Κάμματα erau „înfulcate” după masa principală – de unde își primeau și numele (vb. κάπτειν). Nicocles folosește apoi formula explicativă τὰ ψαιστὰ κάμματα. Apelativul ψαιστά este forma de plural a prăjiturii ψαιστόν, care-și primea numele de la consistența sa fărâmicioasă³, fiind un tip de prăjitură μάζα folosită în sacrificii, cu o compoziție foarte asemănătoare cu cea descrisă de Nicocles în cazul κάμματα: (Nicocl. *fr.* 2a *ap. Ath.* 140d)⁴: ἄλφιτα γὰρ ἐστὶν ἐλαίῳ δεδευμένα, ἃ φησι Νικοκλῆς ὁ Λάκων κάπτειν αὐτοὺς μετὰ τὸ δεῖπνον ἐν φύλλοις δάφνης, παρὸ καὶ καμματίδας μὲν προσαγορεύεσθαι τὰ φύλλα, αὐτὰ δὲ τὰ ψαιστὰ κάμματα. Pe baza acestei mărturii credem că prăjiturile κάμματα reprezintă o variantă lacedemoniană pentru cele numite în restul spațiului grecesc ψαιστά. De aici putem trage concluzia că și κάμματα sunt un tip de μάζα, fără să știm însă dacă aveau și un rol în sacrificiu. Această supoziție ne este întărită și de o notă a lui Hesychios, care, chiar dacă confundă numele prăjiturilor (κάμματα) cu cel al foilor de dafin (καμματίδες), atestă cel puțin legătura cu prăjiturile ψαιστά: (Hsch. *s.u.* κάμματα) φύλλα δάφνης, ἐν οἷς σκέπουσι τὰ ψαιστά. ὁμοίως καὶ αἱ καμματίδες.

16. ἡ καρδαμάλη / καρδάμη / καρδαμύλη / παρδαμάλη „Cresonul”

Καρδαμάλη, cu variantele καρδάμη și παρδαμάλη, este o prăjitură μάζα persană preparată cu creson. Numele ei este un derivat de la κάρδαμον „creson” (*Lepidium sativum*), plantă cu gust picant și pătrunzător⁵, substantiv probabil împrumutat în greacă din substrat. Forma mai nouă, καρδάμη, a numelui prăjiturii se poate explica printr-o sincopă favorizată de o apropiere fonetică mai mare de numele plantei κάρδαμον. În schimb, καρδαμύλη este

¹ Cf. A. Ernout – A. Meillet *s.u.* *capiō*.

² *V. mustaceus* III, B, 25.

³ *V. ψαιστόν* II, B, 34.

⁴ Cf. Nicocl. *fr.* 2b *ap. Ath.* 141a.

⁵ Cf. Antiph. *fr.* 140 Kassel-Austin *ap. Ath.* 68a; Nic. *fr.* 70 Schneider *ap. Ath.* 366d.

rezultatul unei erori pe care o face comentatorul lui Homer, Eustathius, care identifică termenul cu numele unui oraș omonim din Iliada (Kardamyle), confuzie favorizată și de modelul ἀχιλλεῖον, ca nume de prăjitură¹, dar și un derivat de la numele eroului Ahile: (Eust. *Od.* 1, 54, 32) καρδαμύλη. πόλις τὲ γὰρ ἐν Ἰλίου, καὶ νῦν ἰδοῦ μάζα. Varianta παρδαμάλη este însă greu de explicat: să fie oare vorba de o contaminare cu un adjectiv derivat de la πάρδαλις „panteră, leopard” de tipul παρδάλειος „cu blana ca de leopard”, adică „pătat”², trimițând la culoarea prăjiturii? Nu este exclusă o etimologie populară datorată nemaiînțelegerii originii cuvântului.

Forma καρδαμάλη pare a fi cea mai veche. În sec. I a. gramaticul Trypho, citat de Athenaios, amintește numele acestei prăjituri în categoria μάζα, spunând că era o denumire preferată de atenieni: (Trypho 19 *ap.* Ath. 114f) καὶ μάζας δ’ ἔστιν εὐρεῖν ἀναγεγραμμένας παρά τε τῷ Τρύφῳ καὶ παρ’ ἄλλοις πλέοισιν. παρ’ Ἀθηναίοις μὲν φύστην τὴν μὴ ἄγαν τετριμμένην, ἔτι δὲ καρδαμάλην [...]. Lexiconul lui Hesychios va glosa simplu cuvântul: (Hsch. *s.u.* καρδαμάλη) μάζα. Știm din lexiconul lui Photios că în compoziția prăjiturii intra cresonul și că era de origine persană. Tot el spune că unii numesc această prăjitură παρδαμάλη: (Phot. *Lex. s.u.* καρδαμάλη) μάζα ἐκ καρδάμου μεμαγμένη· βρώμα γινόμενον Περσικόν· οἱ δὲ παρδαμάλη λέγουσιν. În afară de această atestare, singurul loc unde mai apare numele παρδαμάλη este în culegerea *Comica Adespota*, (*Com. Adesp.* 1107) παρδαμάλη, cuvântul fiind atestat izolat, fără context. Nu se poate data această atestare, dar este foarte probabil să fie vorba de un termen extras dintr-o comedie fie din secolul al V-lea a., fie din al IV-lea a., perioada de maximă înflorire a comediei grecești. Astfel, forma παρδαμάλη ar putea fi mai veche decât καρδαμάλη, atestată abia în secolul I a. În felul acesta ne-am putea gândi că παρδαμάλη nu este o formă deformată de la καρδαμάλη, ci invers, καρδαμάλη este o formă deformată prin etimologie populară de la numelui cresonului κάρδαμον. În lipsa altor dovezi, rămâne doar o ipoteză.

Forma καρδάμη este atestată în secolul I p. la gramaticul Erotianus, care spune că această prăjitură are aceeași formă cu turta φθοῖς³, deci rotundă: (Erot. 134,9) ἔστι δὲ τῷ σχήματι ὅμοιον καρδάμη. Un secol mai târziu forma καρδάμη apare și la gramaticul Pollux, care o include într-un șir de μάζαι: (Poll. 6, 75) αἷς δ’ ἄνθρωποι χρῶνται μάζαις, τούτων τὰ ὀνόματα [...] καρδάμη. Pentru Photios în secolul al IX-lea p. καρδάμη denumește cu totul altceva: este numele pe care îl primește un măgar sau un bou pus la muncă (*s.u.* καρδάμη) ἐπὶ ἐργάτιδος ὄνου καὶ βοῦς λέγεται. Cei doi termeni ar putea fi omonimi.

17. τὸ κρίνον „Crinul”

Κρίνον, termenul uzual al „crinului”⁴ (*Lilium candidum*) în greacă, denumește și un tip de prăjitură μάζα. În secolul al V-lea a. comediograful Apollonophanes o citează în piesa *Dalis* (Δαλίς) alături de alte tipuri de μάζαι, potrivit lui Athenaios: (Apollonoph. 2, 1 Kock *ap.* Ath. 114 f) θριδακίνας τε καὶ οἰνοῦπταν καὶ μελιτοῦπταν καὶ κρίνον [...] καλούμενον καὶ σχῆμά τι χορικῆς ὀρχήσεως παρ’ Ἀπολλοφάνει ἐν Δαλίδι. Numele prăjiturii este cu siguranță o folosire figurată a numelui florii, plecând fie de la culoare crinului, fie de la forma sa. O singură altă mărturie completează atestarea lui din Apollonophanes. Lexiconul lui Hesychios înregistrează o formă de plural, κρίνα, pe care o definește atât ca nume de floare, cât și ca prăjitură μάζα: (Hsch. *s.u.* κρίνα) ἄνθη καλλίπνοα εὐωδιάζοντα. ἢ μάζα. Este foarte posibil ca Hesychios să aibă în vedere tocmai textul comediografului, atunci când citează acest sens.

¹ *V.* Ἀχιλλεῖον II, B, 8.

² *Cf.* lat. *crustulum guttatum* „fursec stropit”, *u.* III, B, 9.

³ *V.* φθοῖς II, A, a, 50.

⁴ Cuvânt de împrumut cu origine necunoscută. *Cf.* Thphr. *HP* 6, 6, 8; Theocr. 11, 56; Nic. *Fr.* 74, 27; Dsc. 3, 102. Pentru a denumi aceeași plantă greaca folosește și termenul λείριον.

18. ἡ κυρβαίη / κυρκαίη „?”

Κυρβαίη (*sc.* μάζα), cu varianta κυρκαίη, este numele unei prăjituri complet necunoscute. Din punct de vedere etimologic termenii nu pot fi apropiați de nimic cunoscut. Singurele atestări apar în corpusul de texte intitulat *Vitae Homeri* de dată foarte nesigură. Κυρβαίη apare în textul cunoscut sub numele de *Vita Herodotea* într-un vers din care deducem că este vorba de un tip de μάζα frământată într-o covată: (*Vit. Hom.* 472) κυρβαίη δ' αἰεὶ κατὰ καρδόπου ἔρποι μάζα. Versul este reluat în *Vita Suda* unde numele prăjiturii apare sub forma κυρκαίη: (v. 185) κυρκαίη δ' αἰεὶ κατὰ δόρπου ἔρπεο μάζα. Aceeași formă este citată și în lexiconul Suda (*Suid. s.u.* "Ομηρος).

19. λωλώ / τὸ λῶλον / „Lolo”

Λωλώ, cu varianta λῶλον, denumește o prăjitură de tip μάζα destinată copiilor. Numele ei este un cuvânt din limbajul infantil, comparabil cu alți termeni cu sens apropiat, ca de exemplu λολλώ, termen infantil obscur atestat la comicul din secolul al V-lea a. Hermippos (*Hermipp. fr.* 89 Meineke) și λολλοῦν, care, potrivit lui Hesychios, este numele pe care îl dădeau copiii unui anumit tip de terci: (*Hsch. s.u.* λολλοῦν) τὰ παιδία τὸν πόλτον. Este în același timp posibil ca toți acești termeni să denumească de fapt aceeași prăjitură, formele variate ale cuvântului fiind explicabile în cazul unui cuvânt din limbajul copiilor.

Pollux atestă forma λωλώ într-un șir de μάζαι fără nici o explicație suplimentară: (*Poll.* 6, 76) αἷς δ' ἄνθρωποι χρῶνται μάζαις, τούτων τὰ ὀνόματα ... λωλώ. Același cuvânt este glosat de către Hesychios ca desemnând un amestec din smochine cu drojdie de struguri: (*Hsch. s.u.* λωλώ) ὅταν σῦκα μετὰ γιγάρτων φωσθῆ. Aceasta ar putea fi chiar compoziția prăjiturii. Tot Hesychios atestă și forma de neutru λῶλον, pe care o definește aproape identic, precizând însă în plus că este vorba de un aliment „fript pentru copii”: (*id. s.u.* λῶλον) βρῶμα ἐκ γιγάρτων καὶ σῦκων γενόμενον, παιδίοις πεφωσμένον. Este foarte probabil să fie vorba de același cuvânt transcris diferit de-a lungul timpului.

Mult mai târziu lexiconul lui Photios aduce o precizare importantă spunând că această compoziție se aseamănă cu cea a prăjiturii παλάσιον (= παλάθιον), diminutiv al numelui prăjiturii μάζα din fructe uscate numite παλάθη¹: (*Phot. Lex.* 400, 6) λωλώ· σῦκον μετὰ γιγάρτων κεκομμένων ἐμφερές παλασίους.

20. ἡ μελιτόεσσα / μελιτοῦττα „Prăjitura dulce ca mierea”

Μελιτόεσσα, cu forma attică contrasă μελιτοῦττα, este o prăjitură μάζα cu miere. Numele ei este o substantivizare la forma de feminin a adjectivului μελιτόεις, εσσα, εν², un derivat de la substantivul μέλι „miere”, vechi cuvânt I. E. înrudit cu hit. *milit* = *melit-*, n. luv. *malit*, got. *miliþ*, alb. *mjalte*, irl. *mil*, lat. *mel*. Modul de formare al numelui prăjiturii este similar cu οἰνοῦττα „prăjitură cu vin”³.

În sec. al. V-lea a. Herodot atestă cel dintâi numele prăjiturii ca sacrificiu adus în fiecare lună șarpelui care păzea Acropola: (*Hdt.* 8, 41) τὰ δ' ἐπιμήνια μελιτόεσσά ἐστι. Αὕτη δ' ἡ μελιτόεσσα ἐν τῷ πρόσθε αἰεὶ χρόνῳ ἀναισιμουμένη τότε ἦν ἄψαυστος.

Comediografii contemporani cu Herodot confirmă că este vorba de o prăjitură inițial cu rol exclusiv sacrificial. Astfel, în *Norii* lui Aristofan, Strepsiades îi cere lui Socrate o

¹ *V.* παλάθη II, B, 24.

² *Cf.* Pi. O. 1, 98.

³ *V.* οἰνοῦττα II, B, 23.

prăjitură cu miere pentru a intra în grota lui Trophonios¹, păzită și ea, ca și Acropola, de șerpi: (Ar. Nu. 507-8)

δός μοι μελιττοῦταν πρότερον, ὡς δέδοικ' ἐγὼ
εἴσω καταβαίνων ὥσπερ εἰς Τρωφωνίου.

Scoliile la *Norii* explică numele prăjiturii, echivalând-o fie cu *μάζα*, fie cu *πλακοῦς*, fie cu *πόπανον*²: (Sch. in Ar. Nub. 507a) μελιττοῦταν· μάζαν τῷ μέλιτι συμπεφυρμένην; fie (Sch. in Ar. Nub. 507a beta 1) πλακοῦντα μέλιτι δεδευμένον; scolia lui Eustathius πόπανον. Cele trei echivalări diferite se explică prin confuzia care domnea între cei trei termeni în perioada târzie, atunci când sunt alcătuite scoliile. Πλακοῦς era termenul general pentru orice tip de plăcintă, iar πόπανον pentru cele cu rol sacrificial. Μάζα este însă caracterizarea corectă. O scolie la comedia *Ploutos* identifică μελιττοῦτα cu numele unei alte prăjituri: ἀπόθερμον „cea neîncălzită”³: (Sch. in Ar. Pl. 1122, 4) μελιττοῦτα δέ, ὃ κοινῶς εἰώθασι λέγειν ἀπόθερμον, indicând cu siguranță servirea ei rece.

În comedia *Lysistrata* (Λυσιστράτη) μελιττοῦττα are valoarea unei monezi folosite la porțile Infernului. Lysistrata i se adresează foarte violent unui Proboulos venit să negocieze pacea, întrebându-l retoric dacă nu mai moare odată (Sch. in Ar. Lys. 599 σὺ δὲ δὴ τί μαθὼν οὐκ ἀποθνήσκεις;); ea se oferă să-i gătească o prăjitură cu miere: (id. Lys. 601) μελιττοῦτταν ἐγὼ καὶ δὴ μάξω, care să înduplece Cerberul la trecerea Styxului, așa cum rezultă din scolia la text: (Sch. in Ar. Lys. 601) ἡ μελιττοῦττα ἐδίδοτο τοῖς νεκροῖς, ὡς εἰς τὸν Κέρβερον, καὶ ὀβολὸς μισθὸς τῷ πορθμεί, καὶ στέφανος ὡς τὸν βίον διηγωνισμένοις.

Tot în secolul al V-lea a. comediograful Apollophanes, citat în sec. I a. de către gramaticul Trypho (Apolloph. fr. 2 Kassel-Austin ap. Trypho fr. 19, 3, 6), preluat la rândul său în secolul II-III p. de către Athenaios (Ath. 114f), atestă numele prăjiturii μελιττοῦττα alături de *θριδακίνη*⁴ și *οἰνοῦττα*⁵, și una și cealaltă două tipuri diferite de *μάζαι*. Alt comic, Nicophon, contemporan cu Aristofan și Apollophanes, îi citează numele într-o enumerare de prăjituri și tipuri de pâini: (Nicopho fr. 15 ap. Ath. 645c) [...] κόλλικας⁶, ὀβελίαν⁷, μελιττοῦτταν, ἐπιχύτους⁸ [...].

După comici numele prăjiturii dispare din texte. În secolul al III-lea a. Theophrast îl va cita din rațiuni strict filologice alături de numele unei tarte cu fructe: (Thphr. HP 9, 8, 7) παγκαρπίαν⁹ καὶ μελιττοῦταν, iar mult mai târziu, în secolul al II p., Lucian, colecționar de de termeni vechi, atestă cuvântul în descrierea unei mese: (Luc. Lex. 6) θρυμματίδες¹⁰ καὶ θρῖα¹¹ καὶ μελιττοῦττα. În aceeași perioadă gramaticul Pollux, inspirându-se probabil din *Norii* lui Aristofan, spune că atât μελιττοῦτα, cât și *ὕγεια*¹², alt tip de *μάζα*, erau prăjituri

¹ Erou local beoțian, în peștera căruia intrai pentru o obține un răspuns oracular. Aceasta era păzită de șerpi sacri pe care îi puteai îmbuna oferindu-le prăjituri cu miere. (cf. Paus. 9, 39, 5 sqq.). Cf. Raymond J. Clark, *Trophonios: The Manner of His Revelation*, în *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Vol. 99, pp. 63-75, 1968.

² V. πόπανον II, A, b, 1.

³ V. ἀπόθερμον II, C, 7.

⁴ V. θριδακίνη II, B, 14.

⁵ V. οἰνοῦττα II, B, 23.

⁶ Κόλλιξ „pâine de orz grosieră”, cf. Hippon. 35, 6; Arcestr. 4, 12.

⁷ ὀ ο ἄρτος ὀβελίας, pâine coaptă ca o frigare, (< ὀβελός „frigare”), cf. Hp. Vict. 2, 42; Ar. fr. 103, 1 Edmonds; Pherecr. fr. 55, 1 Kock.

⁸ V. ἐπιχύτος (πλακοῦς) II, C, 25.

⁹ V. παγκαρπία II, C, 54.

¹⁰ V. θρυμματίς II, C, 29.

¹¹ V. θρῖον, tip de omletă.

¹² V. ὕγεια II, B, 32.

închinat lui Trophonios (Poll. 6, 76). Hesychios o glosează sub forma sa attică, precizând însă că este una și aceeași cu cea cu forma ionică: (Hsch. *s.u.* μελιτοῦττα) μάζα, μέλιτι δεδευμένη. τὸ δὲ αὐτὸ καὶ μελιτόεσσα. Toate aceste informații sunt reluate sintetic mai târziu de către Photios, Suda și Thomas Magister (Phot. *Lex.*, *Suid. s.u.* μελιτοῦττα și Thom. Mag. *Ecl.* 229, 10 sq.)

21. ἡ μαγίς „Prăjitura frământată”

Μαγίς este o varietate a prăjiturii μάζα. Cuvântul este atestat atât cu sensul de „aluat frământat”, cât și cu cel al unui anumit tip de prăjitură, fiind un derivat din radicalul lui μαγῆναι, infinitiv aorist pasiv de la prezentul μάσσω „a frământa”, din radicalul I. E. *mag-, cf. lat. *macero* „a înmuia”. Încă din antichitate μαγίς era simțit ca având legătură etimologică cu μάζα, provenit din același radical: (Ar. Byz. *fr.* 52, 1) μαγίς ἀπὸ τῆς μάζης.

În ciuda a ceea ce am putea crede, cel dintâi sens pare a fi cel de prăjitură și abia apoi cel de aluat.¹ Athenaios îl folosește pe μαγίς drept sinonim pentru μάζα citând un pasaj din *Cypria*: (*Cypr. ap.* Ath. 663b) ἡ παρὰ Κυπρίους καλουμένη μαγίς. Dintr-un fragment al lui Sofocle reiese că această prăjitură era închinată zeiței Hecate: (*S. fr.* 734) τὰς Ἑκαταίας μαγίδας δόρπων, servită poate la masa de seară, dacă ținem seama de prezența lui δόρπον „cină”, care, deși nu depinde sintactic de cuvintele păstrate, ar putea fi relevant într-un context mai larg.

Știm de asemenea că termenul era folosit și de către Aristofan, dar nu păstrăm decât o formă izolată de plural citată de gramaticul Pausanias și de *Lexiconul* lui Photios, ca fiind folosit de comedigraf: (Ar. *fr.* 813 *ap.* Paus. Gr. și Phot. *Lex. s.u.*) μαγίδες. Avem în schimb, din aceeași epocă, un vers izolat din piesa *Busiris* (Βούσιρις) a lui Cratinos, citat de gramaticul Pollux, unde μαγίς apare alături de βούς „boul”, numele unei turte de sacrificiu²: (*Cratin. fr.* 21, 1 Kock *ap.* Poll. 10, 81) ὁ βούς ἐκείνος χῆ μαγίς καὶ τάλφιτα.

Singura mărturie din epocă de unde deducem că μαγίς este un produs culinar finit și nu un aluat, apare la Hippocrates; din descrierea sa rezultă că el se făcea din făină de orz (ἄλφιτον) și brânză (τυρός), ingredientele obișnuite pentru un tip de μάζα: (Hp. *Mul.* 2, 133)³ 133)³ προτρίψαι σκορόδου ἄγλιας ὄσον τέσσαρας, καὶ τυρὸν δριμὺν ὄσον ἀστράγαλον, καὶ ἄλφιτα παραμίξαι ὀλίγα, καὶ ποιῆσαι μαγίδα καὶ ταύτην πρῶτον καταφαγεῖν. *Lexiconul* lui Hesychios, ținând probabil seama de textele din această perioadă, glosează pe μαγίς (*s.u.*) echivalându-l fie cu un alt tip de prăjitură, παλαθίς⁴, fie cu numele generic al pâinii, ἄρτος.⁵

Traducătorii Vechiului Testament vor reda ebr. *šēlil*, un hapax în textul masoretic, prin μαγίς, cu înțelesul de „bulgăre”, „bucată (de pâine)”, într-o formulă din care rezultă evident sensul modificat pe care îl căpătase: (LXX *Ju.* 7, 13) καὶ ἰδὸν μαγίς ἄρτου κριθίνου στρεφομένη ἐν τῇ παρεμβολῇ Μαδιαμ, „un bulgăre de pâine de orz se rostogolea în tabăra lui Madiam”, o viziune dintr-un vis unde „bulgărele” de pâine simbolizează israelitul sedentarizat care atacă o populație nomadă⁶. Mai târziu, în secolul I p., Dioscorides confirmă această evoluție semantică folosind verbul ἀναπλάσσω „a modela” pentru a descrie realizarea unor cocloaze: (*Dsc.* 2, 76)⁷ μαγίδας ἀνάπλασον.

22. ἡ μoustόπιττα „Mustul-rășină”

¹ Cf. o evoluție similară în μάζα II, B, 1.

² V. βούς II, A, c, 3.

³ Cf. *Id. Mul.* 235.

⁴ V. παλάθη II, B, 24.

⁵ Cf. *E.M. s.u.* și *Et. Gud.*

⁶ V. *Septuaginta*, vol. II, Polirom, 2004, p. 154, nota la 7, 13.

⁷ Cf. *ibid.* 1, 97.

Μουστόπιττα este numele unei prăjituri preparate cu vin, probabil un tip de μάζα. Numele ei este un compus din μούστος „must”, împrumut în greaca târzie din lat. *mustum* cu același sens, substantivizare a adjectivului lat. *mustus*, *a, um* „nou”, și πίττα / πίσσα „smoală”, „rășină”. Ambele cuvinte trimit la ingredientele prăjiturii. În tehnica de vinificație antică mustului i se adăugau smoală sau rășină, sau ambele substanțe, pentru a i se imprima un gust specific, obicei păstrat până astăzi în Grecia în vinul numit ρετσίνα.

Singurele atestări ale numelui prăjiturii apar în scoliile la comediile lui Aristofan, unde μουστόπιττα este considerat numele mai comun al prăjiturii μάζα cu vin οἰνοῦττα¹, prezentă în textul aristofanesc. În scolia la piesa *Norii* μουστόπιττα se află într-un șir de nume de prăjituri, precum (*Sch. in Ar. in Nub.* 507a) μελιτοῦταν (sic!), ἀπόθερμον și πόπανον, iar puțin mai departe (*ibid.* 507c), vorbindu-se despre μελιτοῦττα, se precizează οἰνοῦττα μέν ἐστιν ἢ κοινῶς λεγομένη μουστόπιττα. Aceeași propoziție este reluată în scolia la piesa *Ploutos* (*Sch. in Ar. Pl.* 1121, 4). Μουστόπιττα este fără îndoială un nume târziu, care l-a înlocuit pe clasicul οἰνοῦττα. Nici un lexicograf antic nu înregistrează cuvântul, fiind probabil un compus izolat folosit doar în vocabularul comentatorilor.

23. ἡ οἰνοῦττα / ἡ οἰνοῦσσα „Prăjitura dulce ca vinul”

Οἰνοῦττα, cu varianta sa în dialect ionic οἰνοῦσσα atestată numai la lexicografi², este numele unei prăjituri μάζα care se distinge de celelalte prin faptul că avea în compoziția sa vinul. Forma οἰνοῦττα este o contragere pentru οἰνόεσσ(ττ)α³, substantivizare la feminin a adjectivului οἰνόεις, ἔσσα, ὅεν „de/cu vin”, un derivat de la substantivul οἶνος < Φοῖνος „vin”, termen larg răspândit în jurul Mediteranei, cu paralele în lat. *uinum*, ombr. *uimu*, poate împrumut dintr-o limbă mediteraneană. Modul de formare al numelui prăjiturii este identic cu cel din μελιττοῦττα „prăjitură cu miere”⁴.

Numele acestei prăjituri este atestat în comedia din secolul al V-lea a. La Aristofan ea era mâncată de barcagii, așa cum reiese dintr-un pasaj din comedia *Ploutos*. Hermes se plânge că, de când Ploutos a devenit preferatul oamenilor, el nu mai capătă de la barcagii darurile de altădată: prăjitură cu vin, miere și smochine uscate: (*Ar. Pl.* 1120-2)

Πρότερον γὰρ εἶχον <ἄν> παρὰ ταῖς καπηλίσιν
πάντ' ἀγάθ'· ἔωθεν εὐθύς, οἰνοῦτταν, μέλι,
ἰσχάδας, ὅσ' εἰκός ἐστιν Ἑρμῆν ἔσθειν·

Comentariile anticilor la acest pasaj aduc precizări suplimentare. Una dintre scoliile spune că οἰνοῦττα este fie numele unui tip de μάζα înmuiată în vin sau al cărei aluat este frământat cu vin, fie denumirea unui anumit tip de plăcintă (πλακοῦς) preparată cu vin și miere: (*Sch. in Ar. Pl.* 1121, 1) οἰνοῦττα· οὕτως τὴν ἐν οἴνω πεφυραμένην μάζαν. τινὲς δὲ οἰνοῦτταν, εἶδος πλακοῦντος μετ' οἴνου καὶ μέλιτος γινόμενον.⁵ În secolul

¹ *V.* οἰνοῦττα II, B, 23.

² *Cf.* Hsch. *s.u.* οἰνοῦσαι και οἰνοῦτται· τοιαῦται sau οἰνοῦσσα· μάζα οἴνω πεφυραμένη. Potrivit lui Hesychios numele prăjiturii poate fi folosit și cu sensul de „femeie care servește la un banchet” (*ibid.*) ἢ ἡ διακονοῦσα τοῖς συμποσίοις.

³ *Cf.* Eust. *Od.* 2, 42, 28 οἰνόεσσα οἰνοῦττα.

⁴ *V.* μελιττοῦττα II, B, 20.

⁵ *Lexiconul Suda* reia pasajul cu aproape aceleași cuvinte: (Suid. *s.u.* οἰνοῦττα) ἡ ἐν οἴνω πεφυραμένη μάζα· μάζα· οἱ δὲ εἶδος πλακοῦντος, μετ' οἴνου καὶ μέλιτος γινόμενον.

al XII-lea p. gramaticul Ioannes Tzetzes spune în *Commentarium in Plutum*¹, comentând același pasaj, că această prăjitură era făcută cu vin dulce (γλεύκος): (*Proll. Com., loc. cit.*): οἰνοῦτταν· πλακοῦς ἐστὶν ἐκ γλεύκου καὶ ἀλφίτων συντεθειμένος καὶ τινῶν ἡδυσμάτων.

Numele prăjiturii este socotit sinonim cu μουστόπιττα² de către alte scolii, considerându-se că acesta din urmă este numele său comun: *Scholia in Nubes*, vorbind despre μελιτοῦττα³, precizează: (*Sch. in Ar. Nu.* 507) οἰνοῦττα μὲν ἐστὶν ἢ κοινῶς λεγομένη μουστόπιττα, idee reluată în *Sch. in Ar. in Pl* 1121, 4: οἰνοῦττα μὲν ἐστὶν ἢ κοινῶς λεγομένη μουστόπιττα și în *Glossae in Plutum*, οἰνοῦτταν· οἰνόπιτταν.

Tot în secolul al V-lea a. comediograful Apollonophanes, contemporanul lui Aristofan, citat probabil în secolul I a. de către gramaticul Trypho (*Trypho fr.* 19, 3, 6) și preluat la rândul său în secolul III p. de către Athenaios (*Ath.* 114f), atestă οἰνοῦττα alături de numele θριδακίνη⁴ și μελιτοῦττα: θριδακίνας τε καὶ οἰνοῦτταν καὶ μελιτοῦτταν, toate trei având în comun mierea din compoziție⁵. Numele prăjiturii dispare din texte după această perioadă, toate atestările ulterioare fiind de fapt trimiteri la acești doi autori.

24. ἡ παλάθη / τὸ παλάθιον / ἡ παλαθίς „Prăjitura plată”

Παλάθη este numele unui tip de μᾶζα preparat din fructe uscate, în special smochine. Cuvântul trimite la termeni care înseamnă „plat”, precum παλάμη „palmă”, παλαστή „căușul palmei” (*cf. lat. palma*), poate chiar în legătură și cu πελανός⁶, numele unei alte turte. Frisk (*s.u.*) pune cuvântul în legătură și cu termeni cu un vocalism diferit, precum κοροπλάθος „fabricant de păpuși”, πηλοπλάθος „cel care modelează argila”, πλάθανον „platou plat pe care se frigeau prăjiturile”, care conțin ideea de a modela. Este foarte posibil ca toate aceste cuvinte să provină din același radical cu verbul πλάσσω „a modela”. Παλάθη a fost identificat ca având legătură cu v. g. s. *flado*, care a fost împrumutat în fr. *flan* „tartă”⁷. Formele παλάθιον, cu varianta παλάσιον ce prezintă asibilarea lui θ, și παλαθίς sunt derivați de la παλάθη, cu același sens.

Numele prăjiturii este atestat începând cu secolul al V-lea a. la Herodot, acolo unde vorbește despre un suc (ἄσχυ) gros și negru ce se extrăgea din fructele unui arbore din Scitia; din rămășițele zdrobite ale fructului se făceau niște prăjituri pe care le mâncau sciii, în timp ce sucul era băut cu lapte: (*Hdt.* 4, 23) καὶ ἀπὸ τῆς παχύτητος αὐτοῦ τῆς τρυγὸς παλάθας συντιθεῖσι καὶ ταύτας σιτέονται. Un obicei similar este atestat mult mai târziu de către Plutarh, cu referire la evenimente relativ contemporane celor descrise de către Herodot: Darius mănâncă o prăjitură din smochine uscate și bea o băutură preparată cu lapte: (*Plu. Art.* 3, 2) καὶ σύκων παλάθης ἐμφαγόντα τερμίνθου κατατραγεῖν, καὶ ποτήριον ἐκπιεῖν ὀξυγάλακτος.

Tot în secolul al V-lea a. este atestat și derivatul diminutival παλάσιον (= παλάθιον), preferat, se pare, de comediografii. În *Pacea* lui Aristofan, Trigeu laudă beneficiile păcii, atunci când din fructe uscate puteau face prăjituri: (*Ar. Pax* 571-6) ἀλλ’ ἀναμνησθέντες / τῆς διαίτης τῆς παλαιᾶς / ἦν παρέιχ’ αὐτῆ ποθ’ ἡμῖν, / τῶν τε παλασιῶν ἐκείνων / τῶν τε σύκων τῶν τε μύρτων / τῆς τρυγὸς τε τῆς γλυκείας (...). Gramaticul Pollux

¹ V. Tzetzae J.O., *Commentarii in Aristophanem*, ediderunt Positano L.M., Holwerda D., Koster W.J.W., *Fasc. III. Commentarium in Ranas et in Aues. Argumentum equitum*, edidit Koster W.J.W. Groningen, Amsterdam, 1962, V-1168 p. (*Scripta Academica Groningana*).

² V. μουστόπιττα II, B, 22.

³ V. μελιτοῦττα II, B, 20.

⁴ V. θριδακίνη II, B, 14.

⁵ *Cf.* în secolul al XII-lea p. *Eust. II.* 3, 736, 28: ὅς εἰς μάζας ἀναγράφει καὶ τὴν μελιτοῦτταν καὶ οἰνοῦτταν.

⁶ V. πελανός II, A, c, 1.

⁷ V. Hadjioannou, *Orbis* 19, 1970, pp. 483-90.

menționează folosirea cuvântului și de către comediograful Cratinos, contemporan cu Aristofan: (Poll. 6, 81) παλάσια ἃ καὶ Κρατῖνος (Cratin. fr. 390 Kassel-Austin) ἰσχάδα κοπτὴν καλεῖ, în timp ce un alt gramatic, Herodian, în lucrarea *Despre Ortografie* (περὶ ὀρθογραφίας), definește παλάσια ca fiind „smochine pisate”, explicând grafia cuvântului: (Hdn. Gr. 3, 2, 563) παλάσια· τὰ συγκεκομμένα σῦκα. καὶ διὰ τοῦ θ παλάθια καὶ παλάθη. Forma παλάθιον, fără asibilarea lui θ, este atestată mai târziu, în secolul II p., la istoricul Polemon, într-un șir de produse culinare (Polem. Hist. 88 ap. Ath. 478d). Toate aceste mărturii cad de acord că prăjitură παλάθη se făcea din smochine uscate. Theophrast însă afirmă că la Theba se putea prepara și din nuci: (Thphr. HP 4, 2, 10) οἱ δὲ περὶ τὴν Θηβαΐδα κατοικοῦντες διὰ τὴν ἀφθουίαν τοῦ δένδρου ξηραίνουσι τὸν καρπὸν καὶ τὸν πυρῆνα ἐξαιροῦντες κόπτουσι καὶ ποιοῦσι παλάθας. Această rețetă trebuie să fi fost una locală, din moment ce același autor atestă, într-un șir de produse culinare, expresia (*id. Piet. 2, 46*) παλάθη ἡγητηρία, ceea ce înseamnă „smochinele uscate purtate în procesiunea Πλυντήρια”, în amintirea descoperirii acestui fruct, moment considerat ca marcând primul pas în viața civilizată, așa cum mult mai târziu glosează lexiconul lui Hesychios: (Hsch. s.u. ἡγητηρία) παλάθη σύκων· ἐν γὰρ τῇ ἑορτῇ [παρὰ] Πλυντηρίων φέρουσι παλάθην συγκειμένην ἐξ ἰσχάδων διὰ τὸ τοὺς αὐτόχθονας ἡμερον καρπὸν φαγεῖν πρῶτον τῶν σύκων.¹

În secolul al III a. traducătorii *Septuagintei* folosesc numele prăjiturii grecești pentru a reda o realitate iudaică: (LXX *IRe. 30, 12*) κλάσμα παλάθης „bucată de prăjitură παλάθη”, ceea ce înseamnă că trebuie să ne-o închipuim ca pe un fel de lipie de mai mari dimensiuni, din care se puteau rupe bucăți; în alte două contexte se precizează explicit că era făcută din smochine: (*id. IVRe. 20, 7* și *Is. 38, 21*) λαβέτωσαν παλάθην σύκων². Din aceste pasaje numele prăjiturii este împrumutat în latină cu forma *palatha*³.

Legătura explicită dintre prăjitura παλάθη și smochinele uscate se păstrează de-a lungul întregii antichități. Lucian atestă numele ei alături de o plăcintă cu susan (σησαμαῖος πλακοῦς) la care se adaugă smochinele: (Luc. *Pisc. 41*) ὅς δ' ἂν πώγωνα βαθὺν ἐπιδείξηται, καὶ παλάθην ἰσχάδων οὗτος γε προσεπιλήψεται, și, într-o altă lucrare, într-un dialog între Hermes și Agorastes, pe lângă smochine sunt menționate și plăcinte cu miere: (*id. Vit. Auct. 19*) Hermes: τὰ γλυκέα σιτεῖται καὶ τὰ μελιτώδη καὶ μάλιστα γε τὰς ἰσχάδας. Agorastes: χαλεπὸν οὐδέν· ὠνησόμεθα γὰρ αὐτῷ παλάθας τῶν Καρικῶν.

Forma παλαθίς este atestată începând din secolul al II-lea a. la Philo Mechanicus (Ph. *Bel. 89, 28*) și, mai târziu, la Strabon (Str. 2, 3, 4), care spune că această prăjitură era mâncată în Etiopia împreună cu vin.

Retorul Eudemos o numește un tip de μᾶζα (Eudem. 170, 33 παλάθαι· μᾶζαι σύκων⁴), iar lexiconul lui Hesychios o echivalează cu numele prăjiturii μαγίς: (Hsch. s.u. μαγίς) παλαθίς, ἄρτος, sau, citând pasajul din *Iudith*, îi precizează compoziția din smochine: (*ibid. s.u.* παλάθαι) σύκων μαζία (sic!).

25. ἡ παροψίς „Aperitivul”

¹ Cf. Lexicograful se inspiră probabil din gramaticul Paus. Gr. s.u. ἡγητηρία. Cf. de asemenea *Carm. Pop. 2, 6 P.* (adresându-se unei rândunici): παλάθαν σὺ προκύκλει / ἐκ πίονος οἴκου / οἴνου τε δέπαστρον / τυροῦ τε κάνυστρον, sau Amyntas, în descrierea cupei ταβαιτάς, spune: (Amynt. ap. Ath. 500d) σὺν τοῖς φύλλοις δρέποντες συντιθέασιν, εἰς παλάθης Συριακῆς τρόπον πλάττοντες, οἱ δὲ σφαίρας ποιοῦντες.

² Cf. de asemenea *id. IRe. 25, 18; id. IVRe. 4, 42; id. Jdt. 10, 5; id. Paral. 12, 41.*

³ *V. palatha* III, B, 26.

⁴ Cf. Philostr. *Maior Im. 2, 26, 3.*

Παροψίς este numele unei prăjituri de tip μάζα. Sensul de prăjitură este o folosire secundară pentru înțelesul obișnuit al cuvântului, ce denumește fie un „aperitiv”¹, fie „tava pe care sunt servite aperitivele”². Numele ei este un compus din prefixul παρ- și un derivat de la ὄψον, care înseamnă *ad litteram* „suplimentul”, adică orice aliment care se mănâncă cu pâine.

Sensul de prăjitură μάζα al lui παροψίς este atestat explicit numai de către gramatici, care subliniază că „doar unii” dau această semnificație cuvântului. Cea mai veche mărturie vine din secolul al II-lea p. de la Pollux: (Poll. 6, 56) παροψίδα· ἔστι δὲ καὶ τοῦτο ζωμοῦ τι εἶδος ἢ ὡς τινὲς μάζης. Aproximativ în aceeași perioadă Moeris spune că sensul de μάζα este unul attic, restul grecilor înțelegând prin cuvânt „tavă”: (Moer. 206, 14) παροψίδα τὴν ποιὰν μάζαν Ἀττικοί, παροψίδα τὸ σκεῦος Ἑλληνες. Originea attică a sensului de „prăjitură” a lui παροψίς îl determină pe gramaticul Orus din secolul al V-lea p. să rețină termenul în *Vocum Atticarum collectio*: (Orus Att. col. 131, 1) παροψίς· οὐ μόνον τὸ ἀγγεῖον, ἀλλὰ καὶ ὄψον καὶ μάζα ποιὰ. În secolul al XIII-lea p. Thomas Magister reia aceste glose sub o formă puțin modificată (Thom. Mag. Ecl. 273, 8). Nu știm la ce autori au găsit acești gramatici sensul de μάζα și nici ce compoziția avea ea.

26. ὁ πάστιλλος „Pastila”

Πάστιλλος³ „pastila” este numele unei prăjituri cu miere de tip μάζα, probabil de sacrificiu, fiind un împrumut din lat. *pastillus*⁴ (-um), tip de prăjitură de formă rotundă oferită la sacrificii, *libum*, diminutiv al lui *panis*.

Πάστιλλος desemna în greacă în primul rând un fel de „pastilă”, un bol din plante și diverse ingrediente cu rol medical. În secolul al IV-a p. medicul Oribasius oferă de exemplu rețeta unei astfel de „pastile” cu rol purgativ numită πάστιλλος καθάρων (Orib. Col. med. 8, 47 și *id. Syn.* 3, 203) care conținea piper, miere și plantele scamonee (*conuoluulus scammonia* L.) și euforbie (*euphorbia* L.). După el, medicii continuă să folosească acest termen cu același sens⁵. Acest cuvânt a putut trece din limbajul medical în cel culinar datorită prezenței unor ingrediente comune între rețetele medicale și cele culinare, așa cum o dovedește și rețeta lui Oribasius.

Singura atestare certă cu sens de prăjitură apare într-o scolie la Lucian la un fragment din *Lexiphanes*, unde πάστιλλος este considerat un cuvânt mai nou pentru ceea ce în textul lui Lucian apare sub numele de μελιττοῦτα „prăjitură cu miere”: (*Sch. in Luc.* 44, 6, 33) αἱ μελιττοῦτται παράκεινται, αἳ εἰσιν οἱ νῦν λεγόμενοι πάστιλλοι. Singura concluzie pe care o putem trage de aici este că πάστιλλος, termen tehnic din limbajul medical, a devenit în perioadă târzie sinonim pentru numele unei prăjiturii μάζα cu miere, μελιττοῦτα⁶, ce dispăruse aproape complet din texte începând cu sec. al IV-lea a.

27. ὁ πρόμαχος „Războinicul”

Πρόμαχος este un tip de prăjitură μάζα. Sensul de produs culinar este figurat pentru înțelesul comun al adjectivului πρόμαχος, ον „cel ce luptă în linia întâi”⁷ sau „apărătorul”⁸. Termenul era de asemenea epitet al unui zeu protector, precum Herakles, Hermes sau

¹ Cf. Pherecr. 147, 1 Kock; Ar. Fr. 187; X. Cyr. 1, 3, 4, etc.

² Cf. Antiph. 60, 1 Kock; Alex. 82, 2 Kock; Arcestr. fr. 6, etc.

³ Ngr. η παστίλια vine mai degrabă din it. *pastiglia* < sp. *pastilla* < lat. *pastillus*, diminutivul lui *panis* „pâine”.

⁴ V. *Pastillum* (-us), III, A, 13.

⁵ Cf. în secolul al VI-lea p. Aëtius (Aët. 3, 100; *id.* 9, 15; *id.* 15, 15) și Alexander Trallianus (Alex. Trall 1, 549; *id.* 1, 587), iar în sec. al VII-lea p. Paulus Aegineta (Paul. Aeg. 7, 5, 9 în *Epitomae medicae libri*) are o rețetă identică cu cea a lui Oribasius cu numele Πάστιλλος καθαρτικός. Cuvântul e folosit și în tratatele de medicină veterinară, cf. *Hippiatr.* 22, 37.

⁶ V. μελιττοῦτα II, B, 20.

⁷ Cf. *Il.* 3, 31 și 4, 354; *Od.* 18, 379; *Pi. I.* 7, 35.

⁸ Cf. A. Th. 419 și 482; *IG* 3, 638.

Athena¹, sau, în greaca târzie, putea denumi chiar o „fortăreață”². Cuvântul este un compus din prefixul πρό „înainte” și un derivat de la verbul μάχομαι „a lupta”.

Singura atestare cu sensul de prăjitură a lui πρόμαχος apare în lexiconul lui Hesychios. Conform glosei este un produs culinar preparat în Creta pentru copiii care împlineau șapte ani: (Hsch. *s.u.* πρόμαχος) ὑπὸ Κρητῶν μᾶζα ἐβδομαίῳ παιδίῳ γινομένη. Rămâne desigur de explicat ce legătură există între numele prăjiturii și această mărturie. Ar putea fi vorba de un ritual local de inițiere în cadrul căruia copilul trecea dintr-o etapă a vieții în alta, iar o astfel de prăjitură avea menirea să anunțe viitoarele fapte de arme ale acestuia.

28. ὁ στρυφνός „Prăjitura acră”

Στρυφνός este o prăjitură de tip μᾶζα. Numele ei este o substantivizare la forma de masculin a adjectivului στρυφνός, ἢ, ὄν „acru, astringent”, cuvânt tehnic și expresiv, comparabil cu alți termeni indo-europeni: v. sax. *strūf* „îndreptat”, v. g. s. *strūben* „a ridica, a îndrepta” sau lit. *strūbas* „tăiat”³. În greacă adjectivul este folosit pentru a caracteriza diverse alimente, precum merele, vinul sau laptele⁴.

Singura atestare cu sensul de prăjitură a cuvântului apare în lexiconul lui Hesychios: (Hsch. *s.u.* στρυφνός) μᾶζα. ἢ οἶνος στυφός. Adăugarea notei ἢ οἶνος στυφός „sau vin acru-amar” ar putea fi o indicație că prăjitura era preparată cu acest tip de vin, de unde își primea și numele. Nici un alt lexicograf⁵ antic nu înregistrează acest sens al lui στρυφνός.

29. ἡ τολύπη „Ghemul”

Τολύπη denumește în greacă „ghemul de lână”⁶. De la semul „rotunjime” s-au dezvoltat mai multe sensuri metaforice, printre acestea și cel de prăjitură de formă rotundă, un tip de μᾶζα ca un fel de „gălușcă”⁷. Numele își are originea dintr-un mai vechi *τολυφ/π-α, provenit, la rândul lui, dintr-un nume de agent *τυλ-υφ/π-τηρ, precursor al formei mai târzii τυλυφάντης „fabricant de perne”, atestat poate indirect în numele sărbătorii miceniene *turupterija*⁸.

De-a lungul întregii antichități τολύπη a fost considerat un sinonim pentru numele prăjiturii βήρηξ / βάραξ⁹. Cele mai vechi atestări datează în mod indirect din secolul al III-lea a. Athenaios, referindu-se la oferirea prăjiturilor βάρακες străinilor în Lacedemonia la banchete, precizează că ele nu sunt identice cu τολύπαι, așa cum spunea Lycophron, sau cu aluatul frământat din timp (τὰ προφυράματα), așa cum susținea Eratosthenes: (Ath. 140a) διαρρήδην λέγων μᾶζας ἐν ταῖς κοπίσι παρατίθεσθαι – τοῦτο γὰρ αἱ βάρακες δηλοῦσιν, οὐχὶ τολύπας, ὡς φησι Λυκόφρων, ἢ τὰ προφυράματα τῶν μαζῶν, ὡς Ἐρατοσθένης. Nici fragmentul din Lycophron, nici cel din Eratosthenes nu s-au păstrat, dar

¹ Cf. Pentru Herakles, cf. Paus. 9, 11, 4; pentru Hermes, *id.* 9, 22, 2; pentru Athena, cf. Alciph. 3, 51.

² Cf. Procop. *Aed.* 5, 4.

³ Cf. P. Chantraine în *DELG s.u.*

⁴ Cf. μῆλα, Antiph. 188, 3 Kock; οἶνος, Dsc. 5, 6; γάλα, Sor. 1, 91.

⁵ Nici *LSJ (s.u.)* nu interpretează cuvântul ca pe un nume de prăjitură, ci ca pe un adjectiv care îl determină pe μᾶζα. În felul acesta nu s-ar explica însă dezacordul στρυφνός - μᾶζα, pentru ceea ce ar fi trebuit să fie στρυφνή μᾶζα.

⁶ Cf. S. Fr. 1102; Ar. *Lys.* 586; Dsc. 5, 75, etc.

⁷ Tot un fel de gălușcă, sau mai degrabă un duminicat de mâncare, desemnează τολύπη într-un fragment poetic din Eubulos (Eub. fr. 41 Kassel-Austin *ap.* Ath. 571f), unde sunt descrise niște curtezane care-și umflau obrazii cu astfel de τολύπας într-o manieră dizgrațioasă.

⁸ Cf. N. Maurice, *RPh* 65/1, 1991, pp. 161-167.

⁹ *V. βήρηξ* II, B, 9.

precizarea lui Athenaios vorbește de la sine despre confuzia care domnea încă din antichitate asupra acestui nume.

În secolul I a. gramaticul Trypho amintește numele prăjiturii într-o enumerare de *μάζαι*, toate considerate ateniene, în care *τολύπη* apare imediat după *βήρηξ*, aceeași prăjitură cu care o identifica Lycophron: (Trypho *fr.* 19, 3 *ap.* Ath. 114e-f) καὶ ΜΑΖΑΣ δ' ἔστιν εὐρεῖν ἀναγεγραμμένας παρά τε τῷ Τρύφῳ καὶ παρ' ἄλλοις πλείοσιν. παρ' Ἀθηναίοις μὲν φύστην τὴν μὴ ἄγαν τετριμμένην, ἔτι δὲ καρδαμάλην καὶ βήρηκα καὶ τολύπας καὶ Ἀχιλλεῖον.

O mărturie a faptului că nu se mai știa de fapt ce înseamnă *τολύπη* vine și de la gramaticul Aelius Dionysius din secolul al II p., care, în lucrarea sa Ἀττικά ὀνόματα, definește *βήρηκες* ca fiind atât „aluatul prăjiturilor”, cât și „ghemotoacele de lână” (*τολύπαι*) combinând astfel definițiile întâlnite la alți autori, fără însă să precizeze și sensul de *μάζα* al lui *τολύπη*: (Ael. Dion. *s.u.* βήρηκες) βήρηκες, φυράματα μαζῶν, καὶ αἱ τολύπαι τῶν ἐρίων. Aceeași definiție va fi preluată mult mai târziu de către Eusthatius în comentariul său la *Odysseia*, la care însă adaugă completarea (Eust. *Od.* 1, 54, 25) ὅτι δὲ τολύπη καὶ μάζης ἦν εἶδος, atestând deci și sensul culinar al cuvântului.

În secolele II-III p. Clemens din Alexandria vorbește în schimb despre prăjiturile *τολύπαι* care se aflau în coșulețe sacre purtate la misteriiile lui Dionysos și ale lui Γῆ Themis: (Clem. Al. *Protr.* 2, 19) οἶαι δὲ καὶ αἱ κίσται αἱ μυστικά· δεῖ γὰρ ἀπογυμνῶσαι τὰ ἅγια αὐτῶν καὶ τὰ ἄρρητα ἐξείπεῖν. οὐ σησαμαῖ ταῦτα καὶ πυραμίδες καὶ τολύπαι (...) ὄργιον Διονύσου Βασσάρου. Sursa lui de informare este probabil una mai veche, necontaminată de confuziile ulterioare¹.

Lexicografii târzii asociază și ei numele prăjiturii *τολύπη* cu *βήρηξ*. Lexiconul lui Hesychios, definind *βήρηξ* ca fiind aluatul prăjiturii, îl consideră un cuvânt attic identic cu *τολύπη*: (Hsch. *s.u.* βάρηκες) τὰ προφυράματα τῆς μάζης· Ἀττικοὶ δὲ βήρηκας· δηλοῖ δὲ καὶ τὴν τολύπην. Același lexicon, consecvent, reia în oglindă definiția *s.u.* *τολύπη*: τὰ προφυράματα τῶν μαζῶν, ἃ καὶ βήρηκας καλοῦσιν. καὶ ἀγαθίδιον στήμονος, ἢ ῥοδάνης. Tot astfel, *Etymologicum Magnum* (E.M. *s.u.* βάρηκες) ... *τολύπη*.

30. ἡ τριπτή „Prăjitura frământată”

Τριπτή (*sc.* *μάζα*) este o prăjitură uscată, deci de consistență tare. Numele ei este o substantivizare la forma de feminin a adjectivului verbal *τριπτός*, ἡ, ὄν „frecat, pisat, frământat”, iar cu sens culinar „plămădit”², un derivat de la verbul *τρίβω* „a pisa”.

Numele prăjiturii este atestat aproape exclusiv în limbajul medical și denumește un tip de produs de patiserie uscat, numit explicit astfel de către Hippocrates (Hp. *Vict.* 40, 25 și 29) ἡ ξηρὴ τριπτή³. Galenos folosește numele simplu *τριπτή*, explicând că așa numesc ateniinii ateniinii o prăjitură care avea nevoie de o înmuiere îndelungată în vin dulce înainte de a fi mâncată: (Gal. *De alim. fac.* 6, 510, 3) ἐξαπατᾶ δ' αὐτὸν ἡ ἐπὶ πλέον ἐν οἴνῳ γλυκεῖ καὶ σιραίῳ φυραθείσα χρόνῳ πολλῷ μάζα. τριπτήν δ' αὐτὴν ὀνομάζει καθάπερ Ἀθηναῖοι.⁴ Lexicograful Pollux include numele prăjiturii în lista sa de *μάζαι* fără nici o precizare suplimentară: (Poll. 6, 76) αἷς δ' ἄνθρωποι χρώνται μάζαις, τούτων τὰ ὀνόματα ... *τριπτή*.

31. τὸ τυράλφικτον „Prăjitura din brânză și făină de orz”

¹ Fragmentul din Clemens este preluat *ad litteram* de către Eusebius (Eus. *PE* 2, 3, 39).

² Cf. ἄτριπτος „neplămădit”, cf. Arist. *Pr.* 929a17; Hp. *Vict.* 2, 40.

³ Cf. *Id. Mul.* 78, 3; *ibid.* 189, 4; *ibid.* 201, 8; *ibid.* 205, 38, etc.

⁴ Cf. Medicul Aëtius reia informațiile predecesorilor în *Iatricorum libri* (Aët. 129, 19 și 20, 13).

Τυράλφιτον este probabil o prăjitură μᾶζα preparată din brânză și făină de orz. Numele ei, un hapax, este un compus din τυρός „brânză” și ἄλφιτον¹, care denumește atât „bobul de orz”, cât și „făina de orz”, fiind un derivat de la ἄλφι „arpacăș (de orz)”, un vechi nume atematic al cărui genitiv vechi ar putea fi *ἄλφατος cu o alternanță *i/n*. Cuvântul poate fi apropiat de familia lui ἀλφός „alb”, lat. *albus*, cf. formulele homerice λεύκ’ ἄλφιτα.²

Nu există decât o atestare a numelui acestei prăjituri într-un text epigrafic din Caria de dată incertă. Din context singurul lucru cert este că era o prăjitură de sacrificiu oferită împreună cu un bou: (*Wien. Sitzb.* 132 (2), 23 = Sokolowski 1: 71, 1)

ὅταν δὲ ποιῶσιν τυράλφιτον κ[αὶ] θύω-
σιν βοῦν, λήψεται τοῦ βοῶς κωλεὸν ἔλ-
κουτα μὴ ἔλασσον μηνῶν δέκα, (...)

Nici un lexicograf antic nu înregistrează cuvântul.

32. ἡ ὑγίεια „Sănătatea”

Ἑγίεια este un tip de prăjitură μᾶζα, fie dată unei divinități pentru a fi îmbunătățită, fie oferită participanților la un sacrificiu pentru a fi gustată, ca un fel de anafură. Numele ei este un sens secundar al substantivului omonim, care înseamnă „sănătate”, un derivat de la adjectivul ὑγιής „sănătos, în stare bună”, el însuși un compus în care al doilea element provine dintr-un radical cu sensul de „a trăi”, ce se regăsește în ζῆν „a trăi” și βίος „viață”³.

Cea mai veche referire la acest tip de prăjitură datează din secolul al III a. În mimiambul al IV-lea al lui Herondas ὑγίεια „sănătatea” este asociată cu sacrificiul adus chiar zeului Asclepios, cel responsabil cu vindecarea oamenilor. Kynno împreună cu prietena sa Coccale se adresează preotului din templul lui Asclepios, cu rugămintea de a fi lăsate să vină la sacrificiu împreună cu soții și copiii pentru a-i aduce zeului o prăjitură ὑγίεια. În templu exista chiar o statuie a zeiței Ἑγίεια, așa cum reiese din primele versuri ale aceluiași mimiamb: (Herod. 4, 86-8)

εἶη γάρ, ὦ μέγιστε, κῦγίη πολλῇ
ἔλθοιμεν αὐτίς μέζον’ ἴρ’ ἀγινεῦσαι
σὺν ἀνδράσιν καὶ παισί.

Tot ea sfârșește sentențios mimiambul cu afirmația „prăjitura «sănătatea» în sacrificii este mai puternică decât trădarea sorții”⁴: (*ibid.* 94-5)

ἡ γὰρ ἰροῖσιν
μέζων ἀμαρτίας ἡ ὑγίη ὅτι τῆς μοίρης.

Este posibil ca funcția prăjiturii să fi evoluat în timp, astfel încât să ajungă de la o prăjitură de sacrificiu oferită zeilor, la una împărțită participanților la o astfel de ceremonie. O dovedește scurta descriere pe care i-o face Athenaios, care precizează explicit că era gustată de oameni: (Ath. 115a) ὑγίεια δὲ καλεῖται ἡ διδομένη ἐν ταῖς θυσίαις μᾶζα ἵνα ἀπογεύσωνται. Afirmația lui Athenaios este întărită de o notiță anonimă din *Lexica Segueriana* de dată incertă care aduce în completare informația că era tăiată în bucăți înainte

¹ Cuvântul s-a moștenit în ngr. το ἄλφιτο cu sensul de „făină de orz”.

² Cf. L. A. Moritz, „ἈΛΦΙΤΑ”, în *The Classical Quarterly*, Vol. 43, No. 3/4, 1949, pp. 113-117.

³ Cf. P. Chantraine în *DELG s.u.* ὑγιής.

⁴ Pentru acest vers am urmat lecțiunea și varianta de traducere propusă de J. A. Nairn – L. Laloy, *Hérodas, Mimes*, Paris, Les Belles Lettres, 1960 p. 71.

de a fi oferită celor care aduceau sacrificii: (*Lex. Seg. (=AB) 313, 13*) ὑγεία τί ἐστι· μαζίων τι ψαιστῶδες ὅπερ ἐδίδοτο τοῖς θυομένοις. Folosirea adjectivului ψαιστῶδες ne trimite cu gândul la numele unui alt tip de μᾶζα, τὸ ψαιστόν sau τὸ ψαιστίον, și ea folosită în sacrificii¹.

Compoziția acestei prăjituri este astfel descrisă de lexicografi: era făcută cu făină de orz (ἄλφιτον), vin și ulei; în definiția ei este reluat caracterul sacral pe care îl avea: (Hsch. *s.u.* ὑγεία) ἄλφιτα οἴνω καὶ ἐλαίῳ πεφυραμένα· καὶ πᾶν τὸ ἐκ θεοῦ φερόμενον, εἴτε μύρον, εἴτε θαλλός, ἢ ὑγεία. Pollux compară pe ὑγεία cu alte tipuri de prăjituri, precizând că ea este un tip de μᾶζα: (Poll. 6, 76) μελιτοῦττα μὲν Τροφουίῳ ὡς ἀρεστήρ, καὶ ὑγεία ὁμοίως· καὶ γὰρ ὑγεία μάζης τι εἶδος. Photios, reluând ingredientele descrise de către Hesychios, spune, în *Lexiconul* său, că numele de ὑγεία era unul attic: (Phot. *Lex. s.u.* ὑγεία) καλοῦσιν Ἀπτικοὶ τὴν πεφυραμένα οἴνω καὶ ἐλαίῳ ἄλφιτα· καὶ πᾶν ὅτι ἐξ ἱεροῦ φέρει· οἶον θαλλόν τινα ἢ ἄλφιτα². În secolul al XI-lea p. *Etymologicum Gudianum* aduce o precizare neașteptată. Conform unei glose, „Sănătatea” și „Vigoarea”, probabil zeitățile personificate, își doreau să mănânce prăjituri ὑγείας, fapt ce ar reieși din textele comicilor: (*Et. Gud.* 539, 33) ὑγεία, ἢ εὐεξία, τετρασυλλάβως, ὡς καὶ ἐν τῷ κωμῳδίᾳ, αὐταὶ γὰρ ἐπιθυμοῦσι ὑγείας φαγεῖν. Astăzi nu avem texte ale comicilor care să ateste folosirea numelui prăjiturii, dar cu siguranță autorul notiței dispunea de un număr mult mai mare de comedii sau, ceea ce ar fi poate mai credibil, se inspira dintr-un alt dicționar sau gramatic mai vechi care afirma acest lucru.

33. ἡ φυστή „Prăjitura pufoasă”

Φυστή (*sc.* μᾶζα) este numele unei „prăjituri-sufleu” preparată din făină de orz (ἄλφιτον) de slabă calitate, amestecată cu vin. Forma φυστή³, urmată sau nu de μᾶζα⁴, trebuie să fi fost inițial una adjectivală sau cel puțin resimțită ca atare în formula φυστή μᾶζα. Ea este un derivat de la φύσα „sufleu, vânt”, dintr-un *φυσ-σα, din tema *p(h)u-s-⁵, cf. lat. *pussula*, *pustula* „bulă, bășică”, lit. *puste* „bulă”, fiind un tip de prăjitură probabil foarte pufoasă.

Comicii sunt cei dintâi care atestă numele acestei prăjituri⁶. În *Viespile* lui Aristofan Philocleon își amintește de felul cum îl primește acasă soția atunci când vine cu salariul: plină de bunăvoință i se așează alături, îi servește o „prăjitură-sufleu” și-l îndeamnă s-o mănânce: (*Ar. V.* 610-12)

καὶ τὸ γύναιόν μ' ὑποθωπεῦσαν φυστὴν μᾶζαν προσενέγκη,
κᾶπειτα καθεζομένη παρ' ἐμοὶ προσαναγκάζη· „Φάγε τουτί,
ἔντραγε τουτί.”

Solia la acest vers explică compoziția prăjiturii: din făină de orz și vin: (*Sch. in Ar. V.* 610) ἢ ἐξ ἀλφίτου καὶ οἴνου κατασκευασμένην. De observat că cea mai veche atestare reunește ambele cuvinte, φυστὴν μᾶζαν, eliminarea substantivului făcându-se la o dată ulterioară.

În secolul al IV-lea a. comedialogul Anaxandrides nu mai atestă decât adjectivul, acum substantivizat, φυστή, în piesa *Protesilaos* (Πρωτεσίλαος) într-un lung șir de alimente: (*Anaxandr. fr.* 1, 56 *Kock ap. Ath.* 131b) πράσα, γήτειον, κρόμμου, φυστή.

¹ *V. ψαιστόν* II, B, 34.

² Exact aceeași definiție este dată și de *EM s.u.* ὑγιής.

³ Accentuată φυστή de către Moer. 211, 30.

⁴ *V. μᾶζα* p. II, B, 1.

⁵ Cf. Pokorny p. 848.

⁶ *LSJ (s.u. φυστή)* citează și o atestare la comedialogul din secolul al V-lea a. Chionides (Chionid. 7), fără însă să ca cercetarea textelor să o confirme.

În secolul al III-lea a. o epigramă din *Antologia Palatină* atribuită lui Leonidas din Tarent vorbește despre o astfel de prăjitură frământată într-o puțină și preparată dintr-o făină nu de cea mai bună calitate: (*AP* 7, 735-6, Leon. Tarent.)

εἰ καὶ σοὶ λειπὴ γε καὶ οὐκ εὐάλφιστος εἶη
φυστὴ ἐνὶ γρώνῃ μασσομένη παλάμαις ...

În același secol filosoful Teles, citat de Stobaios, atestă și el numele prăjiturii (Teles 7, 7 *ap.* Stob. 3, 1, 98) ἢ οὐκ ὀρᾶς γράδια φυστὴν φαγόντα τερεντίζοντα;. Probabil contemporan cu el, istoricul Harmodios spune, într-un fragment din lucrarea *Περὶ τῶν κατὰ Φιγάλειαν νομίμων*, păstrat de către Athenaios, că o astfel de prăjitură era servită în pritaneu împreună cu brânză: (Harmod. *fr.* 1a11 *ap.* Ath. 149a) τυρὸς καὶ φυστὴ μᾶζα νόμου χάριν ἐπὶ χαλκῶν κανῶν.

Gramaticii și lexicografii aduc informații suplimentare, selectate din texte pe care noi nu le mai avem la dispoziție. În secolul I a. gramaticul Trypho, citat de către Athenaios, spune că numele de φυστὴ era folosit de către atenieni, pentru a desemna un tip de μᾶζα: (Trypho 19, 3 *ap.* Ath. 114 e-f) ΜΑΖΑΣ δ' ἔστιν εὐρεῖν ἀναγεγραμμένας παρά τε τῷ Τρύφῳ καὶ παρ' ἄλλοις πλείοσιν. παρ' Ἀθηναίοις μὲν φυστὴν τὴν μὴ ἄγαν τετριμμένην. În secolul al II p. gramaticul Herodianos oferă o definiție clară: φυστὴ este o prăjitură din făină de orz și vin: (Hdn. *Gr. Pros.* 3, 1, 344) φυστὴ· μᾶζα ἢ ἔξ ἀλφίτων καὶ οἴνου. Mult mai târziu lexicograful Hesychios glosează numele acestei prăjituri doar cu mențiunea „neplămădită”: (Hsch. *s.u.* φυστὴ μᾶζα) ἄτριπτος. Lexiconul *Suda* citează exemplul din *Viespile* lui Aristofan și cel din epigrama lui Leonidas din Tarent, fără alte informații suplimentare: (Suid. *s.u.* φυστὴ μᾶζα) καὶ τὸ γύναιον μ' ἐπιθωπεύσαν φυστὴν μᾶζαν προσενέγκη. φύστη ἐνὶ γρώνῃ μασσομένη παλάμαις. Lexiconul *Etymologicum Magnum* atestă atât forma (*E.M.* 803, 1) φύστη, pe care o explică ca fiind o prăjitură frământată într-o copaie și ușor însiropată: (*ibid.*) ἢ ἐν ταῖς σκάφαις τριβομένη καὶ ἡρέμα ἀναδευομένη μᾶζα, cât și o formă de neutru plural (*ibid.*) φύστα, explicată ca un preparat din făină de orz cu miere: τὰ ἀναπεφυρμένα μέλιτι ἄλφιστα. Ideea de însiropare apare și într-o mențiune din secolul XI p. a lui Michael Psellos: (Mich. *Ps. Poem.* 6, 458) ἢ φύστη εἶδος πέφυκε μᾶζης ὕδατουμένης.

34. ἡ ψαιστή / τὸ ψαιστόν / τὸ ψαιστόιον / τὸ ψᾶστον „Prăjitura fărâmițată”

Ψαιστή este o prăjitură la origine de tip μᾶζα, trecută apoi cu numele de ψαιστόν în categoria turtelor de sacrificiu de tip πόπανα. Numele ei este o substantivizare la forma de feminin sau neutru a adjectivului verbal ψαιστός, ἢ, ὄν „spart”, adică susceptibil de a fi fărâmițat sau tăiat în bucăți, fiind un derivat de la verbul *ψαίω „a măcina, a zdrobi”, de pus poate în legătură cu verbul ψάω „a răzui”. Ψαιστόιον este derivatul diminutival. Forma ψᾶστον, atestată în secolul al V-lea p., este o reducere a lui ψαιστόν cu schimbarea accentului.

La origine numele prăjiturii este un adjectiv acordat cu un cuvânt general care denumea un produs de patiserie. În secolul al V-lea a. medicul Hippocrates atestă formula ψαιστή μᾶζα „prăjitură fărâmicioasă”, făcută din orz, miere și ulei: (Hp. *Int.* 20) καὶ ἐσθιέτω μᾶζαν ψαιστήν, καὶ ἄρτον ἕξοπτον ἕωλον· ἔλκοι γὰρ ἂν μᾶλλον ταῦτα τὸ φλέγμα. Forma de neutru atestată apoi (τὸ ψαιστόν) se explică prin acordul adjectivului cu unul dintre substantivele πέμμα sau πόπανον, ambele nume generice pentru prăjitura sacrificială.

Această din urmă formă s-a fixat probabil spre sfârșitul secolului al V-lea a., așa cum atestă exemplele din comedia veche. Tot în acest moment numele ei apare în contexte similare legate de sacrificiu, semn al unei folosiri cu rol exclusiv religios. La Aristofan în comedia

Ploutos Chremylos îl asigură chiar pe zeul *Ploutos* că nimeni nu va mai aduce sacrificii, precum un bou sau o prăjitură ψαιστόν, fără voința lui: (*Ar. Pl.* 137-9)

Ἵτι οὐδ' ἄν εἷς θύσειεν ἀνθρώπων ἔτι
οὐ βοῦν ἄν, οὐχὶ ψαιστόν, οὐκ ἄλλ' οὐδὲ ἔν,
μὴ βουλομένου σοῦ.

iar spre sfârșitul comediei *Hermes* se plânge că de când *Ploutos* a început să vadă, nimeni nu-i mai aduce ca ofrandă lui și celorlalți zei tămâie, dafin, prăjitură ψαιστόν și victime: (*ibid.* 1113-6)

Ἵφ' οὐ γὰρ ἤρξατ' ἐξ ἀρχῆς βλέπειν
ὁ Πλοῦτος, οὐδεὶς οὐ λιβανωτόν, οὐ δάφνην,
οὐ ψαιστόν, οὐχ ἱερεῖον, οὐκ ἄλλ' οὐδὲ ἔν
ἡμῖν ἔτι θύει τοῖς θεοῖς.

Asocierea dintre numele acestei prăjituri și diverse alte ofrande oferite zeilor pare să fi fost un loc comun în comedie. În două fragmente care aparțin unor autori probabil contemporani cu *Aristofan* prăjitura ψαιστόν este oferită ca dar zeilor împreună tot cu tămâie, precum în piesa *Ploutos*: (*Com. Adesp. CAF fr.* 372) ψαιστά, λιβανωτόν, πόπανα· ταῦτ' ὠνήσομαι / οὐ τοῖς φίλοις θύω γάρ, ἀλλὰ τοῖς θεοῖς, unde se observa că prăjiturile πόπανα, alteori formând cu ψαιστά o singură denumire, erau considerate în această perioadă ca produse aparte. Un alt fragment, aproape identic cu cel de mai înainte, dovedește existența unui tipar literar în care intra numele acestei prăjituri: (*Com. Adesp. (=FCA) fr.* 310) ψαιστά λιβανωτόν μόνα τ' αὐτῶν ἴσομαι· / οὐ τοῖς φίλοις θύω γάρ ἀλλὰ τοῖς θεοῖς τανῦν.

Această asociere riguros respectată între numele prăjiturii ψαιστόν și momentul sacrificiului se menține și în secolul al IV-lea a. în cadrul Comediei Noi. O dovedește un fragment din piesa *Timon* (Τίμων) a comediografului *Antiphanes*, unde însă, poate ca *uariatio*, în timp ce tămâia este oferită zeilor și zeițelor, prăjiturile sunt închinat eroilor: (*Antiph. fr.* 206, 1-3)

ἦκω πολυτελῶς ἀγοράσας εἰς τοὺς γάμους,
λιβανωτόν ὀβολοῦ τοῖς θεοῖς καὶ ταῖς θεαῖς
πάσαισι, τοῖς δ' ἦρωσι τὰ ψαίστ' ἀπονέμων.

În decursul secolelor IV-III a. numele prăjiturii se specializează în ceremonialul închinat îndeosebi lui *Apollo Pythios*. Așa cum reieșea încă din textul lui *Aristofan*, prăjitura ψαιστόν era adusă ca ofrandă împreună cu un bou. Acest lucru apare clar într-un fragment din lucrarea *Περὶ εὐσεβείας* a lui *Theophrast*, păstrat de către *Porphyrus*: (*Thphr. ap. Porph. Abst.* 2, 15) οὐ γὰρ ἄν ποτε τοῦ Θετταλοῦ ἐκείνου <τοῦ> τοὺς χρυσόκερωσ βοῦς καὶ τὰς ἑκατόμβας τῷ Πυθίῳ προσάγοντας μᾶλλον ἔφησεν ἢ Πυθία τὸν Ἑρμιονέα κεχαρίσθαι θύσαντα τῶν ψαιστῶν ἐκ τοῦ πηριδίου τοῖς τρισὶ δακτύλοις. Iar într-un alt fragment al aceleiași lucrări se precizează, lucru important pentru datarea obiceiului, că uzanța unui asemenea sacrificiu încă se practica în vremea autorului: (*id. ap. Porph. Abst.* 2, 29) θέντες γὰρ ἐπὶ τῆς χαλκῆς τραπέζης πέλανον καὶ ψαιστά, περιλαύνουσι τοὺς κατανεμηθέντας βοῦς, ὧν ὁ γευσάμενος κόπτεται. καὶ γένη τῶν ταῦτα δρώντων ἔστιν μέχρι τοῦ νῦν.

Asocierea dintre prăjitura ψαιστόν și πέλανος, alt tip de turtă sacrificială¹, va fi confirmată tot în secolul al III-lea a. de un text din mimograful *Herondas*. În mimiambul al IV-lea *Kynno* i se adresează prietenei sale *Coccale* împreună cu care aduce un sacrificiu în

¹ *V. πέλανος* II, A, c, 1.

templul lui Asclepios. Aceasta din urmă nu trebuie să uite să taie coapsa păsării, să introducă în gura șarpelui turta πελανός și să înmoaie prăjiturile ψαιστά· (Herod. 4, 88-92)

Κοκκάλη, καλῶς
 τεμοῦσα μέμνεο τὸ σκελῦδριον δοῦναι
 τῷ νεωκόρῳ τοῦρριθος, ἔς τε τὴν τρώγλην
 τὸν πελανὸν ἔινθες τοῦ δράκοντος εὐφήμως,
 καὶ ψαιστὰ δεῦσον·

Precizarea (ψαιστά) δεῦσον indică un produs culinar tare și probabil fărâmicios, așa cum o dovedește însăși etimologia numelui prăjiturii. Chiar dacă cele două femei din mimiambul lui Herondas aduc acest sacrificiu în templul lui Asclepios¹, o inscripție de la Eleusis databilă la confluența dintre secolele IV-III a. confirmă informația pe care o dădea Theophrast conform căreia această prăjitură era asociată în special cultului lui Apollo Pythios: (SIG 1038, 18)

ἱε[ρο]φάνηι καὶ ταῖς
 ἱερείαις ταῖς [έν] Ἐλ[ε]υσῖν[ι]
 έν τεί πανν[υ]χί[ι]δι
 παρέχειν σπονδ[ί]ας
 ψαιστὰ καὶ τ[...]

Împreună cu turta de sacrificiu πέλανος și cu tămâia, prăjiturile ψαιστά puteau fi aduse ca sacrificiu zeilor Hermes și Hecate, așa cum rezultă dintr-un fragment din istoricul Theopomp: (Theopomp. Hist. fr. 344, 25) τὸν Ἑρμῆν καὶ τὴν Ἑκάτην [...] τιμᾶν λιβανωτοῖς καὶ ψαιστοῖς καὶ ποπάνοις.²

Numele prăjiturii este atestat după această perioadă la epigramiștii reuniți în cadrul *Antologiei Palatine*. O epigramă a lui Cn. Gaetuliscus Lentulus din secolul I p. vorbește de un pumn cu puține prăjituri ψαιστά, semn că în această perioadă deveniseră niște prăjiturele de mici dimensiuni: (AP 6, 190, Gaet.) ψαιστῶν ὀλίγων δρᾶγμα. Tot la plural este folosit numele lor și în epigrama lui Cornelius Longus, din aceeași perioadă, care le caracterizează drept o ofrandă cuvenită (AP 6, 191, Corn. Long) ψαιστῶν τὴν νομίμην θυσίην.³

Forma diminutivală a numelui prăjiturii, ψαιστίον, este atestată în secolul al III a. într-o inscripție din regiunea Mesenia a Peloponesului. Textul epigrafic este păstrat foarte fragmentar, iar citirea numelui prăjiturii nu este sigură. Din context se înțelege că este vorba despre o ofrandă: (IG 3(1), 1447) Ἀγριανίου δυωδεκ[άταιψαι] / στίον ἐλαίω κοτύλα ἐς [...]. Forma de diminutiv nu mai este atestată decât într-o epigramă atribuită aceluiași Gaetuliscus din *Antologia Palatină*, datată în secolul I p.: (AP 5, 17, 1-2, Gaet.) Ἀγχιάλου ῥηγμῖνος ἐπίσκοπε, σοὶ τάδε πέμπω / ψαιστία καὶ λιτῆς δῶρα θυηπολῆς·

Lexicografii notează în dreptul numelui acestei prăjituri faptul că se prepara din făină de orz (ἄλφιτον), punând în legătură cuvântul atât cu verbul ψάω „a răzui”, cât și cu ψώχω „a măcina”: în secolul al II-lea p. Herodian precizează în Περὶ ὀρθογραφίας: (Hdn. Gr. 3, 2, 607) ψαιστόν· (...) ἔστι δὲ εἶδος πλακοῦντος, ὃ δι' ἀλφίτων παρασκευάζεται, ἀπὸ τοῦ ψῆσθαι καὶ ψώχεσθαι, ὅθεν καὶ ψωμοὶ καὶ ψίχες τὰ μικρὰ θρέμματα. Gramaticul Orus atestă în secolul al V-lea numele prăjiturii sub forma (Orus 283r, 7) ψᾶστον,

¹ Mult mai târziu, în secolele II-III p., numele prăjiturii va mai fi asociat cu zeul Asclepios în *Viețile sofistilor* a lui Philostratos: (Philostr. VS 2, 25) ἐπεὶ δὲ ἐστὶ μοι προστεταγμένον ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸ Πέργαμον Ἀσκληπιοῦ πέρδικα σιτέισθαι λιβανωτῶ θυμῳόμενον, τὸ δὲ ἄρωμα τοῦτο οὔτω τι σπανιστὸν καθ' ἡμᾶς νῦν, ὡς ψαιστόν καὶ δάφνης φύλλα τοῖς θεοῖς θυμιάσθαι, (...).

² Cf. Fronto Ep. 5, 5, 1.

³ Cf. de asemenea AP 6, 300, 334 (Leon. Tarent).

caracterizându-l drept un tip de plăcintă (πλακοῦς), trimițând la exemplul din piesa *Ploutos* a lui Aristofan.

Mult mai târziu, lexiconul Suda, inspirându-se cu siguranță din surse mai târzii, glosează numele prăjiturii sub forma sa de plural, așa cum apare la epigramiști, precizând că în compoziția prăjiturii intra și uleiul și vinul: (Suid. *s.u.* ψαιστά) ἄλφιτα ἐλαίω καὶ οἴνω δεδευμένα. ἄπερ ἐπεθυμίων τοῖς θεοῖς. ψαιστά δὲ καλεῖται ἀπὸ τῆς τοῦ μύλωνος περιψήσεως. ἢ πέμμα. ἢ εἶδος πλακοῦντος, citând apoi exemplele din epigramiști, anterior discutate de către noi. În secolul al XIII-lea p. lexiconul lui Pseudo-Zonaras definește prăjitura drept una cu miere sau o echivalează cu numele altor turte, cum ar fi πόπανον¹ sau un tip de πλάτυσμα² de formă rotundă și făcută cu untură, folosită în sacrificii: (Ps. Zonar. *s.u.* ψαιστόν) εἶδος μελιττούσης. ἢ πόπανον. ἢ πλάτυσμα στέατος στρογγύλον, εἰς θυσίαν διδόμενον.

35. ἡ ψάκτα „Prăjitura frământată”

Ψάκτα este un tip de prăjitură μᾶζα, numele ei fiind un derivat cu vocalism *a* de la grupul de verbe *ψήω, ψήχω, ψώχω „a răzui, a freca, a frământa”, dintr-un radical **bhes-* cu același sens, atestat și în scr. *bá-bhas-ti* „a măcina”³. Un singur alt derivat în *a* de la același grup de verbe, ψακτήρ (= ψήκτρα) „țesală pentru cai”⁴, nu pare să aibă legătură cu numele prăjiturii. Este vorba probabil de un produs de patiserie înrudit cu ψωθίον, un tip de πλακοῦς, format cu vocalism *ω* din același radical⁵.

Există doar două atestări ale cuvântului. În secolul al II-lea p. gramaticul Herodian glosează numele prăjiturii: (Hdn. Gr. 3, 2, 608) ψάκτα· ἢ ψώκτη μᾶζα. Explicația nu este mai lămuritoare decât numele prăjiturii însuși, pentru că ψώκτη pare un adjectiv derivat de la același grup de verbe care înseamnă „a freca”. Ar putea fi astfel un tip de μᾶζα rezultat în urma unei energice frământări a compoziției. Nu trebuie să excludem posibilitatea de a pune în legătură adjectivul ψώκτη și cu substantivul ψώκτης, termen de dicționar fără atestări la autori, echivalat în glosarele latinești prin *quadratarus* „cioplitor de pietre pătrate”. Ψάκτα ar putea trimite astfel la o formă de cub a prăjiturii.

A doua atestare apare în lexiconul lui Hesychios, care preia la acuzativ definiția lui Herodian: (Hsch. *s.u.* ψάκταν) τὴν ψώκτην μᾶζαν. Aceasta este o dovadă că numele prăjiturii este un substantiv aparținând primei declinări, forma ψάκτα de la Herodian fiind susceptibilă de a fi un neutru plural (< *ψάκτων).

36. τὰ ψυκτά „Răcoroasa”

Ψυκτά este o prăjitură de tip μᾶζα. Numele ei, un hapax, este dificil de explicat⁶. Dacă forma este una de neutru plural, trebuie să plecăm de la un *ψυκτόν. Ar putea fi o reducere pentru ψυκτέον, adjectiv verbal atestat la medici cu sensul de „rece, răcoros”⁷. Ar putea fi în același timp un derivat independent de la radicalul verbului ψύχω „a se răcori”. Numele prăjiturii trimite astfel la servirea ei rece. Singura atestare apare în lexiconul lui Hesychios, care precizează că era preparată cu multă apă: (Hsch. *s.u.* ψυκτά) ἢ μὴ πολλῶ ὕδατι πεφυρμένη μᾶζα.

¹ V. πόπανον II, A, b, 1.

² V. πλάτυσμα II, C, 60.

³ Cf. M. Mayrhofer, *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen*, Heidelberg, 1956, vol. 2, p. 409.

⁴ Cf. S. Fr. 475, 1; E. Hipp. 1174; Ar. Fr. 62, 1.

⁵ V. ψωθίον II, C, 81.

⁶ P. Chantraine în *DELG* nu înregistrează cuvântul, iar *LSJ* îl citează fără nici o explicație.

⁷ Cf. Gal. *De loc. aff.* 8, 39, 7; Orib. *Col. med.* 43, 36, 11; Aët. 10, 58.